

Landbrukspolitik

- opplæringshefte

NORGES BONDELAG

Innholdsfortegnelse

Forord	side 2
Studiearbeid	side 3
Del 1 Landbrukspolitikk	side 4
Del 2 Grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene	side 11
Del 3 Jordbruksforhandlingenes ABC	side 17
Del 4 Markedsordninger	side 23
Del 5 Tilskudd	side 30
Del 6 Internasjonale handelsavtaler	side 37
Del 7 Jus i landbruket	side 43

Matproduksjonen må aukast

«Noe av det som imponerte meg mest under familieferien til Norge denne sommeren, var hvordan norske bønder har lyktes under utfordrende omstendigheter».

Bill Gates, 2013

Slik startar lesebrevet Microsoft-gründeren Bill Gates sende til Dagens Næringsliv etter sitt Noregsbesøk. Vidare skryt han av utsikta til fjordane rundt Ålesund og Sunnmøre - ei utsikt som hadde vore attgrodd om det ikkje var for beitande dyr og iherdige bønder med slåmaskin. Bill Gates viser til at landbruket produserer meir enn mat. Det viser til eit variert og vakkert kulturlandskap som ikkje kan omsetjast for pengar. Det krev ein landbruks-politikk som i tillegg til matproduksjon vektlegg kulturlandskapet, biologisk mangfald, spreidd busetnad og arbeidsplassar i distrikta.

Landbruket er ei politisk næring. Stortinget vedtek mål og retningslinjer for næringa - seinast i den nye landbruksmeldinga frå 2011 "Velkommen til bords". Her vert det lagd vekt på å auka matproduksjonen. Målet kjem av at me om 20 år skal vera ein million fleire nordmenn, og det som er sikkert er at alle skal ha mat! I dag produserer me under halvparten av det me et. Skal me klara å oppretthalda mattryggleik på dagens nivå må produksjonen auka. Dette set krav både til utøvarane i næringa og til at ei kvar sitjande Regjering fører ein landbrukspolitik som sikrar yrkesutøvarane gode rammebetingelsar og konkurransedyktig inntektsnivå.

Me som er i landbruksnæringa må ta ansvar for å fortelja politikarane kva tiltak som må til for å auka matproduksjon og verdiskaping. Norges Bondelag har ord på seg for å vera ein organisasjon med stor politisk påverknad. Påverknad får me gjennom eit breitt nettverk av tillitsvalde i lokallag og på fylkesnivå som argumenterer godt for landbruket.

Opplæringsheftet er meint for å gje ei innføring i dei viktigaste verktøya i landbruks-politikkene og danna grunnlag for å vidareføra påverknadsarbeidet som vert gjort. Set gjerne saman ein studiering eller finn gode diskusjonspartnarar for å gå gjennom dei ulike tema i heftet. Eg håpar det bidreg til kunnskapsheving, engasjement og friske diskusjonar.

Med helsing

Nils T. Bjørke

Leder i Norges Bondelag

Studiearbeid

Vi anbefaler studiering som arbeidsform for diskusjoner om landbrukspolitikk. Studieplanen er godkjent av Studieforbund Næring og Samfunn til bruk i studieringer på minimum 8 timer.

Mål

Målet med studieringen er å gi deltakerne kjennskap og kunnskap om sentrale elementer i norsk landbrukspolitikk og utforming av disse. Studiearbeidet skal gi grunnlag for å kunne delta i diskusjoner og debatter om landbrukspolitikk.

Arbeidsform

Innholdet er delt i temaer. Den enkelte studiering står fritt til prioritere de tema som de synes er mest relevant. Spørsmålene til hvert kapittel håper vi gir inspirasjon til gode diskusjoner.

Evaluerings av arbeidet gjøres lokalt ut fra de mål som hvert enkelt studiering setter for arbeidet. Innspill på innholdet i studiehefte kan sendes til bondelaget@bondelaget.no . E-posten merkes ”Opplæring landbrukspolitikk”.

Materiell

Bruk gjerne Avtaleguiden, Bondelaget nettsider (www.bondelaget.no) og aktuelle nyhetsartikler ved siden av opplæringshefte.

Innmelding og rapportering

Krav til studieringen:

- Kurset må vare minst 8 klokke timer
- Frammøteliste fylles ut
- Deltagere som står på frammøtelisten, må fylle 14 år i løpet av kursåret.
- Det må delta minst 3 personer
- Hver deltager må delta på minst 3/4 av kurstimene.
- Alle deltakerne skal ha kursbevis

Rapportering av studiering kan gjøres på to måter:

- Innsending av rapportskjema med deltakerliste (<http://naeringogsamfunn.no>)
- Gjennom studieforbundets webbaserte program, KursAdmin

1. Landbrukspolitik

Foto: Odd Mehus

Hvorfor landbrukspolitik?

Siden mat er en handelsvare, hvorfor kan ikke bare markedskreftene få virke fritt?

Landbrukspolitikken omfatter arealforvaltning, jord- og skogbruk, plante- og husdyrhold og utvikling av næringer med utgangspunkt i landbrukets ressurser. Landbrukspolitik vil si at man setter inn virkemidler og styrer landbruket i en annen retning enn man forventer at markedskreftene alene vil gi.

De alle fleste land har en landbrukspolitik. Norsk landbrukspolitik skal ivareta mange ulike produksjoner og hensyn i et langstrakt land. Landbruket produserer mye mer enn matvarer. Et aktivt landbruk gir mange fellesgoder for samfunnet. For eksempel et vakkert kulturlandskap, stort biologisk mangfold, spredt bosetting, matberedskap og mat-sikkerhet. Alle fellesgodene kjennetegnes ved at de ikke er omsettbare i et marked. For å sikre samfunnet et ønsket omfang av slike ikke-omsettbare fellesgoder, må et land føre en aktiv landbrukspolitik. Politikken må sette mål og det må være politisk vilje til å sette inn effektive virkemidler for å nå disse. I Norge fastsettes de fleste landbrukspolitiske virkemidlene gjennom jordbruksforhandlingene mellom staten og næringsorganisasjonene i landbruket.

Landbrukspolitikken skilles fra annen næringspolitikk fordi:

- Mat er basisbehov og det trengs langsiktig tenking. Vil du ha mer norsk biff, tar det omtrent tre år fra man parer kviga til kalven den får kan slaktes.
- Landbruket er en stedbunden og biologisk næring helt avhengig av vær og vind.
- Landbruket utformer kulturlandskapet og gir mangfold.
- Landbruket bidrar med bosetting og sysselsetting i distriktene. Det gir store ringvirkninger til mange andre næringer i distriktene.

Ved å ha en komplett verdikjede i Norge, har vi kontroll på hvor råvarene kommer fra og hvordan de behandles fra bondens jorder og fjøs helt fram til forbrukernes bord. Legges matproduksjonen ned i dag, må vi ikke tro vi kan produsere for fullt om noen år. Det holder ikke å ta vare på plante- og dyrematerialet i "genbanker". Der det før var jorder og gårdsbruk, vil det være trær og kratt, parkeringsplasser til kjøpesentre, eller boligfelt. Kunnskapen som trengs blir også borte. Det kan koste oss dyrt å ofre matsikkerheten for å skaffe oss litt billigere mat nå.

Matproduksjon i Norge

"Norge er våtere, kaldere, brattere, mer avsides og dyrere enn andre land".

De særnorske utfordringene knytta til klima, geografi, topografi og kostnadsnivået gjør at:

- Vi fører en nasjonal landbrukspolitik der bondens inntekt kommer både fra markedet og staten i form av tilskudd.
- Tilskuddene utformes for å utjevne forskjellene i geografiske og strukturelle produksjonsforhold.
- Vi har et importvern som utjevner kostnadsforskjellene til andre land.

Norsk matproduksjon har noen særskilte utfordringer i forhold til andre land. Norge har et kjølig klima som begrenser avlingsnivået og hva vi kan dyrke. Fra Lindesnes er det like langt til Nordkapp som til Roma. De geografiske forskjellene er store. På Jæren høstes tre til fire grasavlinger, mens det helt i nord og i fjellbygdene høstes kun ei avling. Matjorda og gårdene ligger spredt over hele landet. Det gir kostbar transport. Dyrefôr kjøres ut til gårdene, mens melk, dyr og planteprodukter hentes og bearbeides før de når ut i butikkene.

Siden økonomien i Norge er oljedrevet, presses lønns- og kostnadsnivået opp. Varer og tjenester til matproduksjonen blir generelt dyrere enn i mange andre land. Matvareprisene må følge det norske kostnadsnivået, og er derfor nødt til å ligge høyere enn mange andre land.

Matproduksjon i Norge har spesielle utfordringer, og har ikke forutsetninger for å være konkurransedyktige med for eksempel landbruket i Brasil

Foto: Scanpix

Mat og foredlingsindustri

Norge har ca 45 000 gårdsbruk i aktiv drift, som produserer nesten halvparten av det vi spiser målt på energibasis. Hver tiende bedrift er en landbruksbedrift. I tillegg bidrar landbruket med arbeidsplasser i foredlingsindustrien, dvs. slakterier, pølsemakere, meierier, bakerier osv. Totalt er ca 90 000 sysselsatt i jordbruk og foredlingsindustri.

Landbruksnæringa utgjør ryggraden i mange områder med lite annet næringsliv. Næringsmiddelindustrien (eksklusive fisk) og skogindustrien hadde i 2010 en produksjonsverdi på til sammen om lag 160 mrd. kroner, noe som tilsvarer 23 prosent av samlet produksjonsverdi i norsk industri. Norsk jordbruk og matindustri utgjør til sammen den største vareproduserende verdikjeden i fastlands-Norge. I tillegg kommer sysselsetting og verdiskaping i andre næringer som baserer sin virksomhet på landbrukets ressurser. Alle disse næringene skaper også store ringvirkningseffekter.

Foredlingsindustrien er avhengig av norsk råvareproduksjon, og norske bønder er avhengig av nasjonal foredling av råvarene de produserer. Om landbruket ble lagt ned, er det utenkelig at industrien skulle importere råvarer for videreforedling. Foredlingskostnadene er høyere i Norge enn ellers i verden. Resultatet ville blitt stor import av ferdigprodukter.

Kanaliseringspolitikk

I flere tiår har landbrukspolitikken vært innrettet for å stimulere til en ønsket produksjonsfordeling mellom landsdelene. Dette omtales som kanaliseringspolitikken.

Over 90 prosent av jordbruksarealet i Norge brukes til korn eller gras. Kornproduksjonen foregår i områdene som er best egnet for dette, dvs. flatbygdene på Østlandet og Trøndelag. De grasbaserte husdyrproduksjonene er kanalisert til distriktene. Bøndene har tilpasset seg politikken. I Østfold dyrkes korn på 90 prosent av jordbruksarealet, mens i Møre og Romsdal brukes 95 prosent av arealet til grasproduksjon.

Gjennom kanaliseringspolitikken ønsker man å maksimere den samlede produksjonen av korn og husdyr. Skulle en også lagt til rette for å produsere mye melk, storfekjøtt og sau på flatbygdene, ville produksjonen i distriktene blitt utkonkurrert. Samtidig ville produksjonen av korn gått ned, fordi

kornareal på flatbygdene måtte erstattes med gras. Husdyrproduksjonen ville foregått på mer importerte kraftfôrråvarer enn i dag. Kanalisingspolitikken gir derfor mer jordbruksareal i drift i landet totalt sett enn det som hadde vært tilfelle uten regional spesialisering. På den annen side gir kanaliseringspolitikken større transportkostnader. Husdyrprodukter fraktes fra distriktet til det bynære Østlandet, mens korn til kraftfôr fraktes fra Østlandet til husdyrproduksjonen i distriktene.

Økt norsk matproduksjon!

I 2011 la den rødgrønne regjeringa bestående av Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet fram melding til Stortinget om landbrukspolitikken (Meld. St. 9 (2011-2012)): "Landbruks- og matpolitikken – Velkommen til bords". Meldinga fikk flertall i Stortinget og gir føringer for utformingen av landbrukspolitikken de neste åra. Høyre og Fremskrittspartiet sluttet seg ikke til flertallet under Stortingsbehandlingen.

Fra midten av 70-tallet og langt ut på 80-tallet var politikerne opptatt av økt sjølforsyning av mat i Norge. Etter hvert ble det overproduksjon både av melk og kjøtt. Internasjonale forhold som WTO og EU kom sterkere på dagsorden. Fokuset i landbrukspolitikken ble dreid over på produksjon av fellesgoder, og skape et mer kostnadsrobust landbruk. Sterk befolkningsvekst på kloden, klimaendringer, press på naturressurser og stigende råvarepriser, er bakteppet for at hovedfokuset er dreid tilbake til økt matproduksjon. Hovedmålet i landbruks- og matmeldinga er økt matproduksjon i Norge i takt med befolkningsveksten. Meldinga slår fast at sjølforsyningsgraden skal opprettholdes omtrent på dagens nivå:

"Matproduksjonen skal øke i takt med befolkningsveksten for å opprettholde sjølforsyningsgraden om lag på dagens nivå, noe som vil kunne tilsvare en økning i jordbruksproduksjonen på 20 prosent på 20 år. Det skal legges vekt på bruk av norske ressurser, som grovfôr og beite, og at vi fortsatt skal ha landbruk over hele landet."
(Meld. St. 9 (2011-2012))

Overordnede mål

Stortingsmeldinga vektlegger fire overordna måla for norsk landbruk:

- matsikkerhet
- landbruk over hele landet
- økt verdiskapning
- bærekraftig landbruk

Meldinga slår vidare fast at verktøyene i gjennomføringen av landbrukspolitikken med jordbruksforhandlinger, markedsordninger og samvirkets rolle videreføres. Landbruks- og matmeldinga har blitt kritisert for å være lite konkret på hva som ellers skal være virkemidlene for å nå målene. Flere innad i næringa vil hevde at det viktigste virkemidlet er å sikre inntekta. Det peker også meldinga på: *”Gode inntektsmuligheter er det viktigste virkemiddelet for å nå de jordbrukspolitiske målene”*, understrekes det i meldinga.

Foto: Norsk landbrukssamvirke

Matsikkerhet	Landbruk over hele landet	Økt verdiskaping	Bærekraftig landbruk
Økt bærekraftig matproduksjon	Sikre bruk av landbruksarealer	Konkurransedyktige verdikjeder og robuste enheter	Beskytte arealressursene
Trygg mat og fullverdig kosthold	Styrke og bidra til sysselsetting og bosetting	Gode kompetansemiljø	Produksjon av miljøgoder
Ivareta forbrukerinteresser	Politikk tilpasset regionale muligheter og utfordringer	Konkurransedyktige inntekter	Sikre naturmangfold
Norge som konstruktiv internasjonal aktør			Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen
Videreutvikle Norge som matnasjon			Redusere forurensingen fra jordbruket

Mål for norsk landbruks- og matpolitikk. Kilde: Meld. St. 9 (2011-2012)

Målkonflikter

Flere av målene i landbrukspolitikken kan komme i konflikt med hverandre. For eksempel kan målet om å redusere forurensingen fra jordbruket gå ut over målet om økt matproduksjon. Blant annet legges det i Østfold og Akershus begrensninger på hvilke deler og hvor stor del av eiendommen man kan pløye i områdene nær erosjonsutsatte vassdrag. Avlingene blir lavere, og importbehovet av bl.a mathvete større.

Landbrukspolitikken kan også bidra til interne konflikter i landbruket. Kornprodusenten vil gjerne ha mest mulig betalt for avlinga. Høy kornpris stimulerer til høye avlinger og bidrar til å nå produksjonsmålet. Kornet brukes i hovedsak i kraftfôret husdyrprodusentene kjøper. Husdyr-

produsentene ønsker lavest mulige kraftfôr-kostnader. Samtidig vet de at bruk av norske fôrressurser er viktig for å forsvare husdyrhold i et høykostnadsland som Norge. Problemstillingen; høye kornpriser versus lave kraftfôrkostnader omtales gjerne som ”terrorbalansen” i norsk landbruk. Nivået på målprisen for korn som partene i jordbruksforhandlingene fastsetter balanserer disse hensynene. Man har også konflikter med målsettinger på andre politikkfelt. For eksempel skaper rovdyr store konflikter i områder med mye beitedyr. Et annet konfliktområde er jordvern kontra utbygging og omdisponering av matjord til andre formål, slik som bolig, næring og samferdsel. Nasjonale retningslinjer sier at utvikling av tettsteder skal skje i nærheten av eksisterende bebyggelse og trafikknutepunkter. Ofte er dette dyrka mark.

Klimaendringer og landbruk

Klimaet er uten tvil i endring. Tregrensen kryper oppover i fjellet. Landskapet gror igjen. Skogen vokser mye raskere enn før. Naturen svarer på den økte mengden med karbon i atmosfæren ved å øke planteveksten. Nedbøren øker også. Ved Rånåsfoss kraftstasjon i Akershus har vannmengden i Glomma økt med over 100m³ pr sek. siden 1975.

2011 ble et svært vanskelig år. Da fikk vi oppleve hva 2°C økning i temperaturen kan føre til. Nedbøren ble 135 av normalen. Mye skydekke gav en reduksjon i global(sol)innstrålingen på 14 %. Avlingene ble elendige. Kvaliteten like så med mye sopp i korn og grasvekster. Smørkrisen ble et faktum og andelen hvete til matkorn ble bare 18 prosent mot normalt 70 prosent.

I resten av verden merkes klimaendringen langt mer enn i Norge. Langvarig tørke på sørøstkysten av Australia ødela hveteavlingene i 2008. I 2010 måtte Russland stanse eksporten av korn til Egypt på grunn av tørke. Tilsvarende skjedde i 2013, og i 2012 tørket avlingene på vestkysten av USA så kraftig at verdensmarkedsprisen på hvete tangerte den norske prisen i lang tid.

Intensiteten i været har også endret seg. Dette fordi havet varmes opp, fordampningen øker og mer energi utvikles. Kyststatene i verden merker det mest. Høsten 2013 ble det målt vindhastighet på 75 m pr. sekund i en tyfon som traff Filippinene. Vindhastigheten i uværet på vestlandskysten romjula 2011 var på over 60 m pr. sek. Orkan er på 32 m pr. sek.

Hva kan landbruket gjøre med klimaendringene? Norges Bondelag har siden 2006 arbeidet mye med dette. En strategi har vært å få etablert biogassproduksjon for husdyrgjødsel, for å begrense utslippene av klimagasser fra jordbruket, og for å få biogass som nytt fornybart drivstoff til jordbrukets driftsapparat. Vi arbeider med å finne tiltak for å maksimere binding av atmosfærisk karbon i jord og skog, og vi er med på å utvikle biostrom og biovarme fra sol, vind, småkraft vann og bioenergi fra skogen.

Det har tatt tid å forstå hva klimaendringene kan innebære. Fortsetter de våte årene, er mye av maskinparken vår uegnet. Mye tyder på at vi får færre dager, både vår og høst, til å så og høste inn avlingene. Det er ikke sikkert det er tilstrekkelig kapasitet på gårdsbrukene til å utnytte den korte tiden. Det er også rimelig å tro at vi får mer og en helt annen sykdomsproblematikk på planter og dyr. For å stå bedre rustet har en bl.a innført et tilskudd til drenering. Vi deltar og tar initiativ til mye forskningsaktiviteter for å forstå hva som kommer til å skje og å finne løsninger.

Klimaendringene er utfordrende. De blir enda mer utfordrende sett i lys av den sterke befolkningsveksten på kloden. Også land som Norge, med ugunstige vekstvilkår, må ta ansvar og øke matproduksjonen. Det er ikke lenger sikkert at vi kan regne med matimport som før. Skulle det oppstå en global matkrise, vil de fleste land først sørge for sitt eget folk og innføre eksportforbud.

Flommen i 2011 skapte store utfordringer for mange bønder. Her en drukna kornåker på Jarlsberglinna i Vestfold.

Politiske skillelinjer

Det er store forskjeller i ambisjoner de politiske partiene har for landbruket og hvilke virkemidler de vil ta i bruk. Venstresida i norsk politikk, sammen med Senterpartiet og Kristelig folkeparti, er i større grad opptatt av å opprettholde drift på mindre enheter og følgelig ha et regelverk og tilskuddsordninger som sikre dette. Samtidig argumenterer de for at landbruket må skjermes mot internasjonal konkurranse gjennom et effektivt tollvern. Høyresida argumenterer for at tollvernet strider mot internasjonale handelsavtaler. Høyresida er mer

opptatt av å sikre forbrukerne et stort utvalg og billig mat. De vil ha mer konkurranse og i større grad la markedet og den enkelte bonde bestemme hva som er riktig størrelse på jordbruksenheten. I flere statsbudsjett har høyresida foreslått store kutt i budsjettstøtten til jordbruket.

De siste åtte årene har Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet styrt landet. Fra høsten 2013 sitter Høyre og Fremskrittspartiet i regjeringslokalene. Regjeringserklæringene viser forskjeller i hvordan landbrukspolitikken skal utformes.

	Soria Moria erklæringen (Rød-grønne)	Sundvollen erklæringen (Blå-blå)
Produksjon	Produsere trygg og ren mat for egen befolkning. Styrke det grasbaserte husdyrholdet.	Arbeide for en høyest mulig selvforsyning av mat. Ha et tydeligere skille mellom landbrukspolitik og distriktspolitikk.
Størrelse og geografi	Ha en variert bruksstruktur over hele landet gjennom en klar distriktsprofil.	Oppheve kvotebegrensninger og konsesjonsgrenser. Budsjettstøtten til landbruket gjøres mer produksjonsavhengig.
Inntekt	Sikre utøvere i landbruket inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper.	Hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. I takt med at produksjonstakene heves skal overføringer til landbruket reduseres. Skatteendringer skal styrke bondens økonomiske stilling.
Markedsordninger	Videreføre markedsordningene. Samvirkets rolle som markedsregulator skal sikres.	Gjøre samvirkeorganisasjonene mer uavhengig av markedsregulatorordningen.
Importvern	Ha et sterkt importvern for innenlandsk landbruksproduksjon.	Hensynet til norske forbrukere og norsk matvareindustri tilsier at tollmurene bør reduseres.
Eiendomsrett		Styrke bondens rett til fritt å disponere sin egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll. Driveplikten skal vurderes. Arbeide for å oppheve odelsbestemmelsene i Grunnloven.
Jordvern	Matjorda er en begrenset ressurs. Vurdere hjemmel for varig vern av dyrka jord.	Ta vare på god matjord, men balansere jordvernet mot storsamfunnets behov.
Økologisk	Mål om at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket i 2020 skal være økologisk.	

Verktøykassa i landbrukspolitikken

Dagens landbrukspolitik har en verktøykasse bestående av både juridiske og økonomiske virkemidler. Virkemidlene i verktøykassa er innrettet mot

at Norge har et generelt høyt kostnadsnivå og at det er stor variasjon i størrelsen og ressursgrunnlaget til gårdene. De ulike virkemidlene er nærmere beskrevet utover i studieheftet.

Landbrukspolitisk verktøy

Markedsregulering

Importvernet

Juridiske
virkemidler

Økonomiske
virkemidler

Spørsmål til diskusjon

1. Hva er fordelene og ulempene med kanaliseringspolitikken?
2. Hva er de største utfordringene for en økt norsk matproduksjon?
3. Hvilke landbrukspolitiske verktøy har vi?
4. Hvordan påvirker landbrukspolitikken fordelingen mellom små og store bruk?
5. Hvorfor er den offentlige støtten til landbruket i Norge høy sammenlignet med andre land?

Foto: Visualdays

2. Grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene

Hvorfor grunnlagsmateriale?

For at bøndene skal finne ut hva de skal kreve i jordbruksforhandlingene, og Staten hva de skal tilby, må begge parter ha en oppfatning av hvordan inntektene utvikler seg i næringa. For å ha samme oppfatning om inntektsutviklingen, må en ta utgangspunkt i samme tallmateriale. Hadde man hatt hvert sitt tallmateriale, ville det skapt store vansker i forhandlingene. Forhandlingene ville gått med til å krangle om hvilket tallmateriale som riktigst beskriver inntektssituasjonen. Med forskjellig virkelighetsoppfatning om inntektene, ville sannsynligheten for hyppige brudd vært stor. Verken bønder eller Staten er tjent med dette. Bøndene ville mistet forhandlingsgevinster, og Staten ville ikke fått bøndene med på å gjennomføre landbrukspolitikken. Videre ville fokuset på priser og tiltak blitt underordnet i forhandlingene.

I lønnsforhandlinger mellom arbeidsgiver og arbeidstaker tar man også et utgangspunkt i felles tallgrunnlag. Det utarbeides årlig av Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene. I jordbruket er tilsvarende utvalg, Budsjettnemnda for Jordbruket (BFJ).

BFJ har 12 medlemmer fra Stat og næring:

- 1 Uavhengig leder
- 2 repr. fra Landbruks- og matdepartementet
- 2 repr. fra Finansdepartementet
- 1 repr. fra Miljøverndepartementet
- 2 repr. fra Norges Bondelag
- 2 repr. fra Norsk Bonde- og småbrukarlag
- 1 fellesrepresentant fra Jordbruket
- 1 repr. fra Statistisk Sentralbyrå.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er sekretariat for nemnda. Materialet fra BFJ avgis i midten av april, før forhandlingene starter.

Stortinget bestemmer hva slags forhandlingsmateriale BFJ skal utarbeide. Grunnlagsmaterialet har fra begynnelsen av 90-tallet bestått av:

- Totalkalkylen. Som er jordbrukets totalregnskap og budsjett
- Referansebruksberegninger basert på driftsgranskninger. De brukes for å se hvilke inntektsutslag jordbruksoppgjøret får for ulike produksjoner, driftstørrelse og distrikt.
- Resultatkontroll for gjennomføring av landbrukspolitikken som viser status for utviklingen i jordbruket.

Totalkalkylen for jordbruket

Stortinget har bestemt at forhandlingene om inntektsramma skal skje med basis i inntektsutviklingen i Totalkalkylens normaliserte regnskaper. En skal ta utgangspunkt i resultatmålet "Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkludert inntektseffekt av jordbruksfradraget".

I normaliserte regnskaper er det lagt inn gjennomsnittsavlinger, i motsetning til de faktiske regnskapene som påvirkes av de årlige avlingene. Ved å bruke normaliserte regnskaper i forhandlingene, unngår man store sprang i inntektene i planteproduksjonene pga årlige avlingsvariasjoner. Inntektsvariasjonen til bøndene ville blitt enda større om partene økte priser og tilskudd fordi avlingene var dårlige ett år, for året etter å redusere de hvis avlingene ble veldig gode.

Totalkalkylen inneholder både regnskap og budsjett for sektoren "Jordbruk". Det vil si at f.eks skog, tilleggsnæringer og privat holdes utenom. Alle inntekter fra førstehåndsomsetningen og tilskudd summeres. Så trekkes alle kostnader fra, inkludert kapitalslit (avskrivninger). Den lånte kapitalen gis en forrentning som også trekkes fra. Da sitter sektoren igjen med et "Vederlag til arbeid og egenkapital".

		Regnskap 2011	Foreløpig regnskap 2012	Budsjett 2013
	Produksjonsinntekter (melk, kjøtt, egg grønt, blomster, pelsdyr mm.)	26,7	28,1	28,9
+	Tilskudd	10,0	10,5	10,7
=	Sum inntekter og tilskudd	36,7	38,6	39,6
-	Kostnader til ikke-varige produksjonsmidler	17,0	17,8	18,3
-	Kapitalslit og leasing	7,1	7,3	7,5
=	Vederlag til arbeid og kapital	12,6	13,5	13,8
-	Realrente på lånt kapital	1,0	1,3	1,5
=	Vederlag til arbeid og egenkapital	11,6	12,2	12,3

Hovedtall fra totalalkylens normaliserte regnskaper. Mrd. kr.

Arbeidsforbruk - årsverk

I Statistisk sentralbyrås (SSB) landbrukstelling må alle bønder oppgi hvor mange arbeidstimer som er lagt ned i gårdsdrifta av en selv, familien og leid arbeidskraft. Dette ble sist gjort i 2010. Jordbrukets samlede arbeidsinnsats dette året var 95 millioner timer.

- Resultatmålet "vederlag til arbeid og egenkapital" sier hvor mye hele den norske jordbrukssektoren sitter igjen med for å dekke alt innsatt arbeid (også leid) og all innsatt egenkapital.
- Et årsverk er definert til en arbeidsinnsats på 1845 timer i året. I 2010 ble det utøvd 51.500 årsverk i jordbrukssektoren.
- Ved å fordele vederlaget til arbeid og egenkapital ut på det samlede arbeidsforbruket, får vi resultatmålet "Vederlag til arbeid og egenkapital pr årsverk".

Foto: Odd Mehus

Siden forrige landbrukstelling i 1999 har arbeidsforbruket årlig gått ned med 4,2 prosent. En overvekt av de minst effektive gårdsbrukene med høyest arbeidsforbruk per produsert enhet legges ned, samtidig som gjenværende bruk effektiviserer egen drift. Arbeidseffektiviseringen skjer gjennom teknologisk utvikling og utnytting av stordriftsfordeler som ny teknologi legger til rette for. Budsjettneemnda har prognosert en årlig nedgang i arbeidsforbruket på 4 prosent etter 2010. I 2013 har SSB spurt et utvalg på ca 10.000 bønder om arbeidsinnsatsen. Når de nye tallene blir klare, vil en få sikrere arbeidsforbrukstall etter 2010. BFJ må eventuelt justere sine prognoser og arbeidsforbrukstall.

Skattefradrag

Da den forrige Stortingsmeldinga om landbrukspolitikken kom ved årtusenskiftet, ble det etablert et skattefradrag for næringa som kompensasjon for prisreduksjoner. Den gang ville Stortinget redusere prisene til bøndene, for å få ned grensehandelen. Jordbruksfradraget er senere utvidet blant annet for å kompensere for endringer som påvirker bondens inntekt som for eksempel økt trygdeavgift i 2012. Derfor blir jordbruksfradraget lagt til vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk, når inntektsutviklingen skal vurderes for fastsetting av rammene i jordbruksforhandlingene. Skatt, eller rettere sagt skattelette gjennom bl.a jordbruksfradrag, omtales ofte som den 3 inntektspilaren, i tillegg til pris og tilskudd.

		Regnskap 2011	Foreløpig regnskap 2012	Budsjett 2013
	Vederlag til arbeid og egenkapital (mrd. kr)	11,6	12,2	12,3
/	Arbeidsforbruk (årsverk)	49.400	47.400	45.500
=	Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. (kr/årsverk)	234.800	257.400	270.700
+	Jordbruksfradrag (kr/årsverk)	25.700	34.200	36.300
=	Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkl. effekt av jordbruksfradraget (kr/årsverk)	260.500	291.600	307.000
	<i>Endring fra året før (kr/årsverk)</i>		<i>31.100</i>	<i>15.400</i>

Resultatmål, arbeidsinnsats og jordbruksfradrag

Referansebruk

Mens totalkalkylen omfatter hele jordbruket, dekker referansebrukene kun et utvalg av produksjoner, bruksstørrelser og geografiske områder.

Referansebrukene består av regnskapstall fra om lag 850 gårdsbruk over hele landet. Gårdsregnskapene er gruppert i 28 referansebruk. Regnskapstallene framregnes 2 år fram i tid med forventet utviklingen i tilskuddsatser og priser på produkter og innsatsfaktorer.

Hensikten med beregningene er blant annet å vise inntektsutviklingen på gårdsnivå. Dessuten er referansebrukene et nyttig verktøy for å synliggjøre de økonomiske virkningene av endringer i priser og tilskudd i bøndenes krav, Statens tilbud og en inngått jordbruksavtale. Disse beregningene gir partene et godt grunnlag til å dimensjonere virkemidlene ut fra hvilke produksjoner, bruksstørrelser og distrikter en ønsker å prioritere.

Totalkalkylen spiller hovedrollen i fastsetting av inntektsramma. Referansebrukene brukes i forbindelse med fordeling av ramme på priser og ulike tilskuddsordninger.

Også referansebrukene har "Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk" som resultatmål for inntektssituasjonen. Gårdbrukerne som har avgitt sine regnskaper fører timelister over alt arbeidsforbruk som legges ned i gårdsdrifta av en selv og andre i løpet av året. Timelistene legges til grunn for arbeidsinnsatsen, og det gjøres ingen former for normering.

For å fange opp utviklingen i næringa hender det at BFJ endrer på referansebrukene. F.eks har en de siste

årene etablert et referansebruk med fjørfeslakt, et med økologisk melkeproduksjon, og et med samdrift i melkeproduksjon.

Resultatkontrollen

Formålet med resultatkontrollen er å sjekke eller kontrollere hvordan utviklingen i jordbruket har gått.

Resultatkontrollen er en fyldig statistikkssamling over utviklingen av sentrale faktorer i jordbruket slik som areal, produksjon, jordbruksforetak, miljøindikatorer, dyrevelferd, sysselsetting, likestilling, distriktspolitikk, investeringer, priser, inntekter og bruk av innsatsfaktorer.

Resultatkontrollen gir et grunnlag for å vurdere måloppnåelsen i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp for landbrukspolitikken.

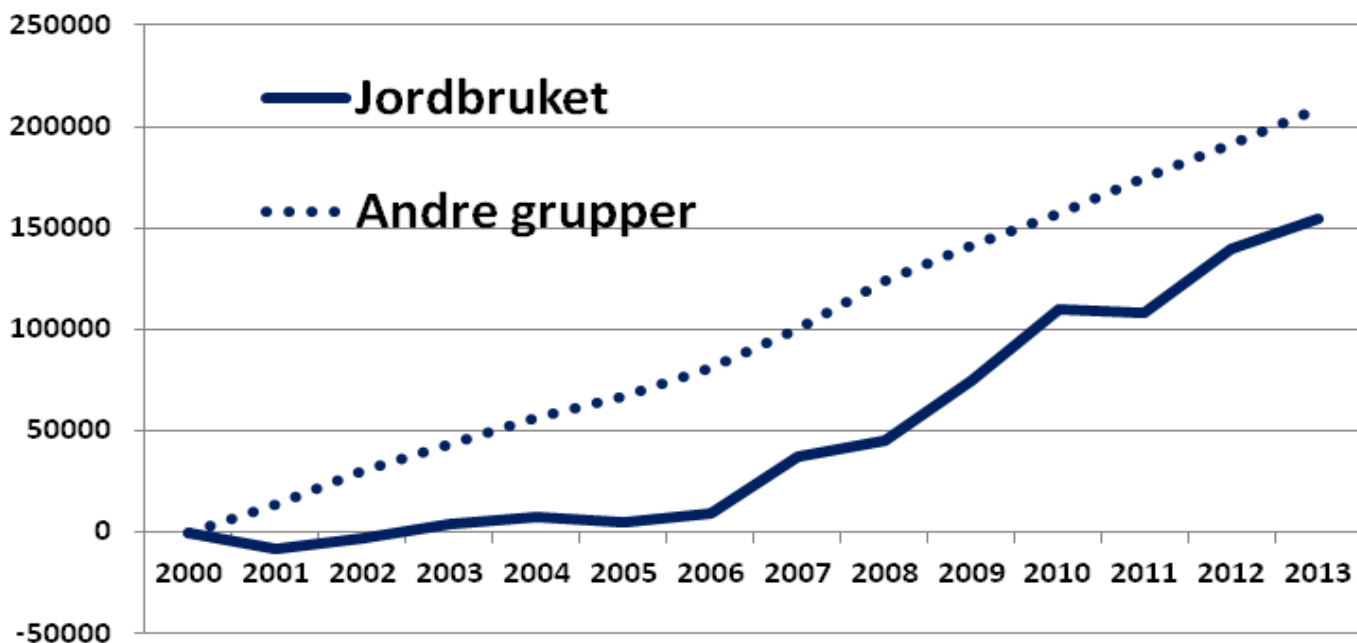
Inntektssammenligning mot andre grupper

Fra midt på 70-tallet ble inntektsnivået til bøndene sammenlignet med lønnen til industriarbeideren. For å finne inntektsnivået brukte man et modellbruksystem. Dette inneholdt en rekke normeringer av bl.a arbeid og kapital, med effektivitetskrav.

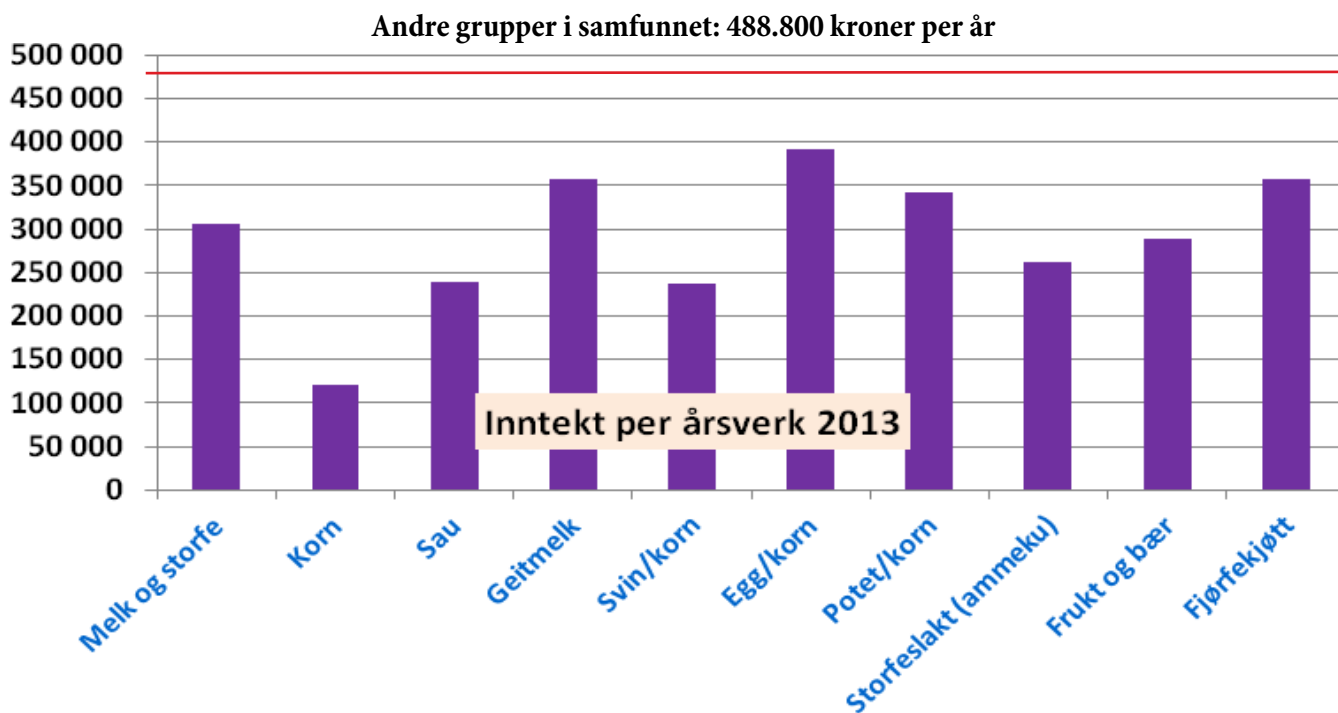
I 1992 vedtok Stortinget å gå bort fra både sammenligningen av inntektsnivå, og å bruke industriarbeiderlønnen som sammenligningsgrunnlag. I stedet bestemte politikerne at man skulle sammenligne inntektsutvikling. Totalkalkylens normaliserte regnskaper skulle brukes for å vise inntektsutviklingen i jordbruket. Sammenligningsgruppa skulle være "andre grupper i samfunnet". Den består av om lag 99 prosent av alle lønsmottakere i Norge. Fortsatt gjøres denne sammenligningen.

I gjeldende Stortingsmelding om landbruks- og matpolitikken, "Velkommen til bords" har man følgende inntektsmål: "Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper. Regjeringen vil derfor videreutvikle inntekts- og velferdspolitikken i landbruket med utgangspunkt i den landbrukspolitikken som er ført etter 2005".

Til tross for at inntektsutviklingen i jordbruket har holdt tritt med den gjennomsnittlige inntektsveksten i samfunnet fra 2005, ligger likevel inntektene på referansebrukene langt lavere enn lønns-mottakeren. Den nederste figuren viser at ingen referansebruk har et inntektsnivå i nærheten av gjennomsnittslønna i samfunnet. Det er med andre ord en betydelig inntektsforskjell mellom bønder og andre grupper i samfunnet. Figuren viser også at det er store forskjeller i lønnsomheten mellom de ulike produksjonene i jordbruket.

Inntektsutvikling i jordbruket fra 2000 til 2013 sammenlignet med andre grupper i samfunnet. Kr/årsverk. 2013 prognose inkludert effekt av jordbruksoppgjøret 2013.

Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for referansebruk 1-10.

Diskusjon om forhandlingsmaterialet

Det forgår mange faglige diskusjoner i Budsjettnemnda, særlig når nemnda vurderer å gjøre endringer i beregningsprinsipp. Nemnda avgir et ”omforent” materiale, dvs at nemndmedlemmene må komme til enighet om materialet uten bruk av avstemning. Dette prinsippet er viktig for at alle parter skal ha tillit til materialet. Materialet har likevel blitt kritisert helt siden starten i 1948. Noe av kritikken kan skyldes manglende kjennskap til tallmaterialet.

Jordleie

Omfanget av jordleie øker hvert år, og utgjør en betydelig kostnad for gårdbrukere. Hvordan jordleie skal behandles i totalkalkylen har vært diskutert i nemnda mange ganger. Totalkalkylen er avgrenset til sektoren ”jordbruk”. Man legger til grunn at alt jordbruksareal i Norge tilhører denne sektoren. Beregningene er videre avgrenset til økonomiske transaksjoner mellom jordbrukssektoren og andre sektorer. Derfor regnes økonomiske transaksjoner knyttet til jordleie eller kjøp/salg av jord som intern omsetning innen jordbrukssektoren og vil ikke påvirke sektorens sluttresultat. Det gjøres ingen skille på om transaksjonene foregår mellom aktive utøvere og jordeiere uten næringsinntekt fra jordbrukssektoren.

Norges Bondelag brakte spørsmålet om jordleie burde kostnadsføres i totalkalkylen opp i jordbruksforhandlingene 2011. Bondelaget argumenterte for at Totalkalkylens sektorregnskap burde vise den økonomiske situasjonen for aktive jordbrukere, da det er disse en forhandler rammebetingelser for. Bondelaget krevde en innsnevring av totalkalkylens sektoravgrensning til kun å omfatte aktive jordbrukere. Som en konsekvens av dette mente en at jordleie måtte legges inn som en kostnad i totalkalkylen. Staten var ikke villig til å komme næringa i møte på dette punktet.

På referansebrukene håndteres jordleie annerledes. Her føres mange poster som regnes som internomsetning i totalkalkylen som kostnader, fordi referansebrukene er beregninger på foretaksnivå, og dette er kostnader/inntekter som påvirker det økonomiske resultatet for den enkelte bonde. Dette gjelder f.eks jordleie, leie/kjøp av melkekvote, kjøp av grovfôr og maskintjenester.

Fra bruddet i jordbruksforhandlingene 2012

Forrentning av egenkapital

Resultatmålet ”Vederlag til arbeid og egenkapital” viser hva som er igjen til å dekke innsatt arbeid og egenkapital. Materialet har blitt kritisert for ikke å gi egenkapitalen en forrentning. Kritikerne hevder at uten forrentning av egenkapitalen framstilles den økonomiske situasjonen i næringa for god. Pga mye investeringer øker egenkapitalen, slik at en overvurderer inntekstutviklingen.

I arbeidet med ny landbruks- og matmelding brakte Norges Bondelag denne problemstillingen opp både til Landbruks- og matdepartementet og Stortingets næringskomité. Det ble argumentert med at når inntekstutviklingen i jordbruket sammenlignes med inntekstutviklingen for lønsmottakere som jo ikke trenger skyte inn egenkapital på sin arbeidsplass for å få hente inntekt, blir sammenligningen upresis med dagens resultatmål. Bondelaget mente derfor at Budsjettnemnda også skulle utarbeide resultatmålet ”Vederlag til arbeid”, der egenkapitalen blir gitt en forrenting. Vi fikk ikke gjennomslag for vårt syn verken i departement eller næringskomitéen. I stedet understrekes det i Stortingsmeldinga at inntekstutviklingen fortsatt skal måles med utgangspunkt i resultatmålet ”Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk”.

Spørsmål til diskusjon

1. Hva består tallmaterialet til jordbruksforhandlingene av?
 - a. Hvorfor har vi et felles materiale?
 - b. Hvem utarbeider det?
2. Hva er et referansebruk?
 - a. Hvorfor legges gjennomsnittsavlinger til grunn i flere av vekstene innenfor planteproduksjon?
3. Hva ligger i resultatmålet ” vederlag til arbeid og egenkapital”?
 - a. Hva er et årsverk?
 - b. Hvorfor legger budsjettnemnda til grunn at arbeidsforbruket i jordbruket reduseres med 4 % pr år?
4. Hvorfor føres ikke jordleie som en kostnad i Totalkalkylen?
5. Grunnlagsmaterialet viser lave inntekter i jordbruket. Hvordan kan de heves?

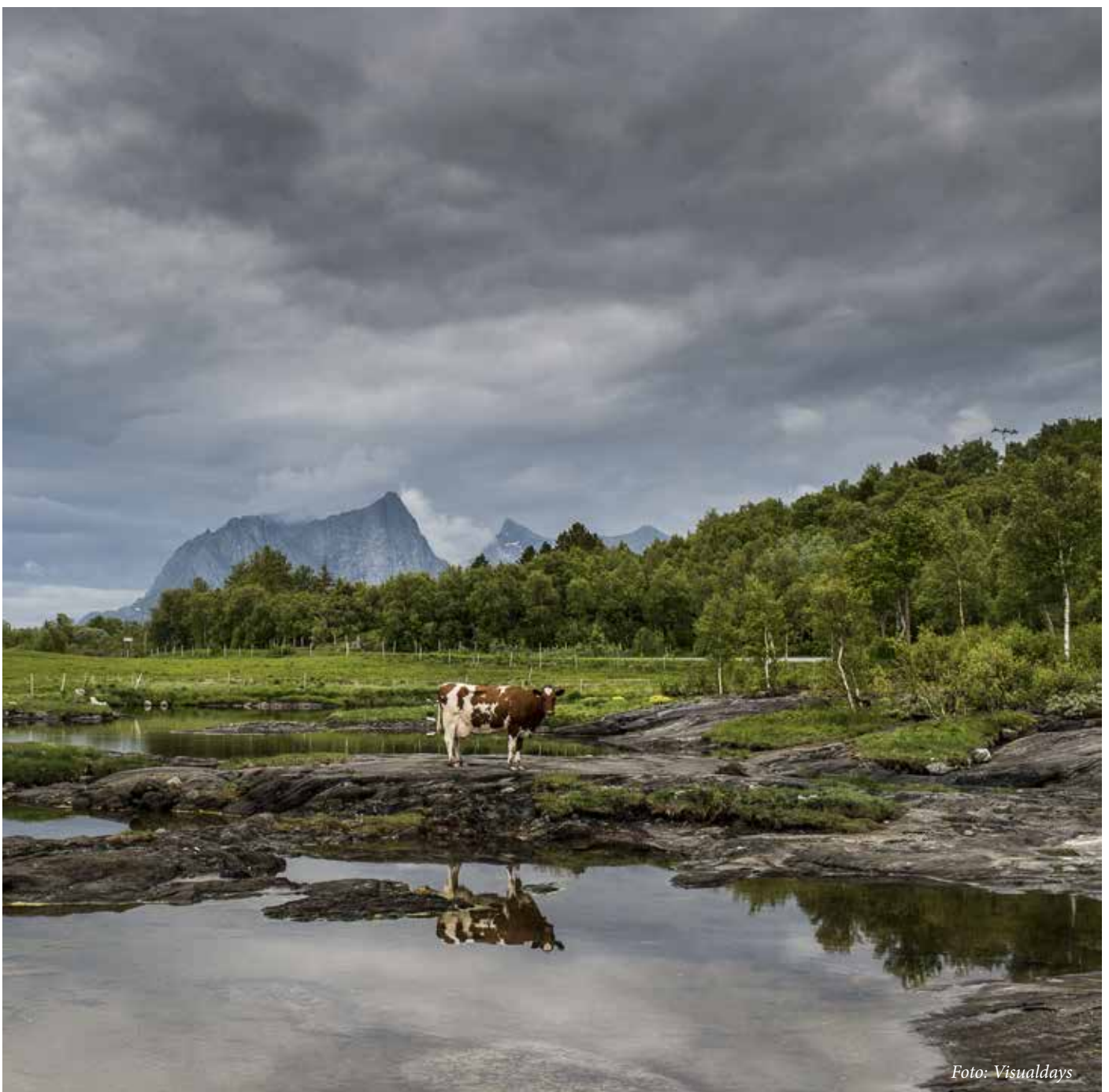

Foto: Visualdays

3. Jordbruksforhandlingenes ABC

Bøndene i Norge har en rettighet mange yrkesfrender internasjonalt misunner – forhandlingsretten med Staten om rammevilkår for næringa. Det er heller ingen annen næring som har denne direkte, avtalefesta kontakten med myndighetene. Forhandlingsretten er nedfelt i Hovedavtalen av 1950, sist revidert i 1992. Jordbruksforhandlingene er en del av ”den norske modellen” – samhandling mellom stat og næring.

I jordbruksforhandlingene forhandles det om målpriser på viktige råvarer og tilskuddsordninger. Toll- og importbestemmelser, skatter og avgifter eller lover og forskrifter omfattes ikke av forhandlingsretten. Slike saker tas opp ellers i året f.eks gjennom møter, brev, telefoner med politikere og byråkrater, særlig i Landbruks- og matdepartementet eller Statens Landbruksforvaltning.

Hvorfor forhandlinger:

- Gir bøndene økt innflytelse over egne rammevilkår, samtidig som det også gir landbruket forpliktelser til å stå ved de avtaler som er inngått.
- Gir økte inntektsmuligheter til bøndene.
- Gir norske bønder en unik mulighet til å synliggjøre sin situasjon og skape debatt om framtida.
- Setter fokus på landbruk minst en gang i året, både politisk og i media.
- Er en arena for gjensidig forståelse/dialog mellom byråkrati, politikere og landbrukssektoren.
- Øker kunnskapen om landbrukspolitikk, både i egen organisasjon og blant politikere.
- Bøndenes rammevilkår blir årlig satt på den politiske dagsorden både sentralt, regionalt og lokalt.

Visste du dette om jordbruksforhandlingene?

- Det forhandles om målpriser og tilskudd, men ikke skatt, avgift og tollvern.
- Forhandlingene er årlige.
- Avtalepartene er Staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.
- Avtaleåret går fra 1. juli til 30. juni.
- Tilskudd følger kalenderåret fra 1. januar til 31. desember.
- Forhandlingene gjelder inntektsmuligheter for påfølgende år.

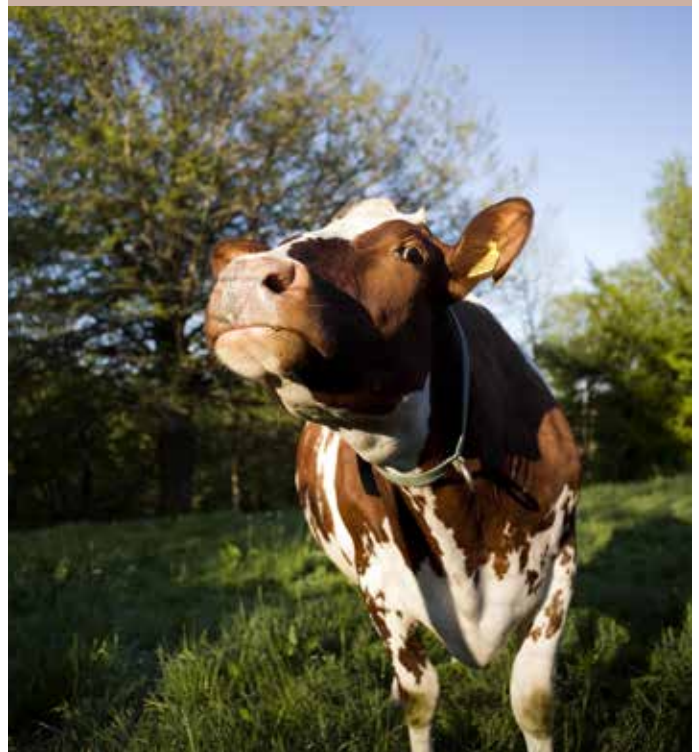

Foto: Odd Mehus

Dagros er avhengig av mange ordninger over jordbruksavtalen

Partene

Partene i jordbruksforhandlingene er Staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag. I forhandlingene opptrer de to faglaga som en part, også kalt "Jordbruket". Partene har hver sine forhandlingsutvalg. Statens består av byråkrater fra Landbruks- og matdepartementet (LMD), Finansdepartementet og Miljøverndepartementet. Forhandlingene ledes av departementsråden i LMD.

NORGES BONDELAG

Forhandlingsutvalget til Norges Bondelag velges på årsmøtet. Det består av leder og 1. og 2. nestleder. I tillegg er Generalsekretæren nært knyttet opp til forhandlingsutvalget. Utvalget har fullmakt av årsmøtet til å forhandle fram en jordbruksavtale.

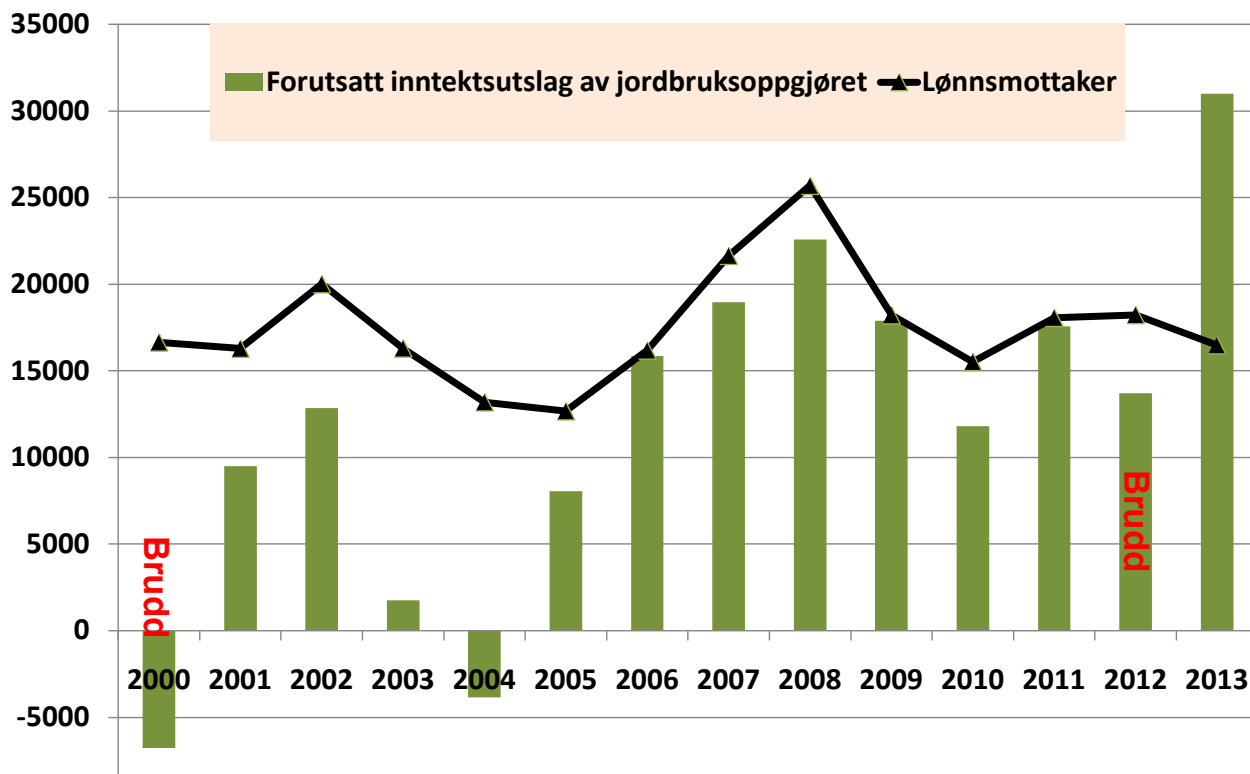
Om en av fagorganisasjonene velger å bryte forhandlingene, forhandles det videre med den andre.

Om det blir avtale mellom begge eller en av fagorganisasjonene, går Jordbruksavtalen til Stortinget for godkjenning. Dersom det blir brudd, går Statens tilbud til Stortinget for godkjenning eller voldgift.

Bønder er selvstendig næringsdrivende med et selvstendig ansvar for egen inntekt. Vær og vind påvirker også i stor grad inntekta. En forhandler derfor ikke om noen garantert inntekt, men om inntektsmuligheter.

Det viktigste, og ofte det vanskeligste i forhandlingene, er å bli enige om den økonomiske ramma. Hvor store inntektsmuligheter skal bøndene få tilrettelagt kommende avtaleår? Ambisjonene spriker ofte mye mellom partene. Det gjenspeiles i krav og tilbud. Staten har hatt som utgangspunkt for tilbudet at bøndene skal få muligheter for prosentvis samme inntekt som andre grupper i samfunnet. I de siste årene har de plusset på noe pga det lave inntektsnivået i næringa. Bøndene har krevd at en i bunn skal kunne få samme inntektsutvikling målt i kroner som andre i samfunnet og i tillegg redusere noe av inntektsavstanden til andre grupper i samfunnet.

Fortsatt inntektsutslag (etter kostnadsdekning) av jordbruksoppgjør. Kr./årsverk. Faste 2013-kroner

I jordbruksoppgjørene 2008, 2009 og 2011 ble det i tillegg gitt en kompensasjon for sviktende forutsetninger i tidligere jordbruksoppgjør. Kompensasjonen utgjorde fra 8000 til 11 500 kr/årsverk.

Figuren på foregående side viser at i årene 2000 til 2005 forutsatte jordbruksoppgjørene lavere inntektsmuligheter enn kronemessig lik som andre grupper i samfunnet. Norges Bondelag valgte likevel å inngå avtaler. En fryktet bl.a at ved en konflikt-situasjon ville Regjeringen stå mindre på for land-bruket i de pågående WTO-forhandlingene.

Fra 2006 til 2011 forutsatte oppgjørene inntektsmuligheter målt i kroner om lag som andre i samfunnet. Dette var ikke tilfelle i 2012, og oppgjøret endte med brudd. I 2013 la oppgjøret til rette for at

inntektsavstanden til andre grupper skulle kunne reduseres med 12.000 kroner / årsverk. Dette ble omtalt som at en barriere var brutt.

I forhandlingene om inntektsramma gjøres det en rekke forutsetninger, blant annet for prisutvikling på gjødsel, energi, kraftfôr, kapital og arbeidskraft med mer. Slår forutsetningen feil, blir det vanskelig for bøndene å realisere inntektsmulighetene som er lagt til grunn. Følgelig fikk jordbruket i 2008, 2009 og 2011 gjennomslag for å kompensere for svikt i disse forutsetningene.

Økonomisk ramme – forklaring av enkeltelementene

Oppbygging av økonomisk ramme for jordbruksavtalen 2013, mill. kroner.	Grunnlag			
	Mill. kr	Volum	Pris	Mill. kr
0. Markedsinntekter utenom avtalen	28 377	0,75 %	2,7 % ¹⁾	450
1. Driftskostnader	18 253	0,25 %	1,9 %	390
2. Kapitalslit og leasing	7 480			215
3. Normalisert realrentekostnad	1 493			245
4. Redusert arbeidsforbruk	11 849	-4,0 %	3,9 %	-30
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				370
B. Nivåheving i 2014 ut over lik prosentvis vekst				900
SUM, ramme, mill. kr.				1 270

1) Det er forutsatt 2,7 pst. prisøkning i gjennomsnitt for sektorer uten målpris, som utgjør om lag 1/3 av markedsinntekten

I jordbruksoppgjøret 2013 var partene enige om å øke de økonomiske rammebetingelsene for jordbruket med 1270 mill. kroner kommende år. Budsjettmemndas tallmateriale stopper i inneværende år og framkommer i kolonnen "Grunnlag". Partene prognoserer derfor selv utviklingen i volum, priser, renter, inntekter for lønsmottakere m.m for kommende år. De støtter seg da på kilder som SSB, Norges Bank og beregninger gjort av NILF. Arbeidsforbruk blir imidlertid prognosert av Budsjettmemnda.

Før bøndene kan få en reell inntektsvekst, må de få dekket inn en forventet kostnadsvekst. Dette gjøres i linje 1, 2 og 3, der partene prognoserer prisstigning og volumvekst på driftsmidler, kapitalslit (avskrivninger) og rentekostnader fordi lånene øker og rente går opp. For inndekking av forventet kostnadsvekst trengtes det 850 mill. kroner i økte rammer (sum linje 1 til 3).

Økt produksjon og høyere priser på ikke-målprisprodukter gir bøndene inntektsvekst uavhengig av faktorer fastsatt i jordbruksoppgjøret. I linje 0 er totalproduksjonen antatt å øke med 0,75 prosent, bl.a pga befolkningsvekst. Prisene på produkter uten målpris, slik som storfe- og fjørefekjøtt, pels

og blomster er forventet å stige med 2,7 prosent. Til sammen gir markedet bøndene en forventet inntektsvekst på 450 mill. kroner. Dette kommer til fratrekk i inntektsramma.

Linje 4 i rammeoppsettet viser hva som trengs av midler for at bøndene skal få samme prosentvise inntektsvekst som lønsmottaker når en tar hensyn til økt arbeidsproduktivitet. I dette jordbruksoppgjøret hadde SSB prognosert inntektsveksten for lønsmottakere til å bli 3,9 prosent. Budsjettmemnda har etter tall fra landbruks-tellingene prognosert en nedgang i arbeidsforbruket i jordbruket med 4 prosent kommende år som følge av færre gårdsbruk og økt arbeidsproduktivitet på gjenværende bruk. I sum gir disse to elementene grunnlag for å redusere rammen med 30 mill. kroner (linje 4).

Summen i linje A forteller at når kostnadsveksten er dekket inn, en har tatt hensyn til økt produksjon, prisvekst på ikke-målprisprodukter og redusert arbeidsforbruk, trengs det 370 mill. kroner for at bøndene i snitt skal få samme prosentvise inntektsvekst som andre. Utover dette har partene blitt enige om å tilføre ytterligere 900 mill. kroner for å løfte inntektene i næringa (linje B).

Finansiering av en jordbruksavtale

Når den økonomiske ramme er klar, må en finne ut hvordan den skal tilføres jordbruksnæringa. Dette kalles finansiering av ramma. I prinsippet kan dette skje gjennom økte målpriser, mer tilskudd, eller økt effekt av jordbruksfradraget (skattefradrag) fordi inntektene øker og dermed blir fradraget større.

I 2013 oppgjøret ble ramma finansiert slik:

	Mill. kroner
Endring i målpriser fra 01.07.13	580
Endret bevilgning på kap. 1150 i 2014	500
Overførte midler fra 2012	50
Endret verdi av jordbruksfradraget	140
SUM ramme med inntektsvirkning i 2014	1 270

Inntektsvirkning i kroner per årsverk

Hva vil en økonomisk ramme på 1270 mill. kroner gi bøndene i økte inntektsmuligheter? Svaret finner en ved å beregne inntektsveksten i totalalkylen ett år fram i tid ved å legge inn i totalalkylen alle elementene fra ramme og finansiering. For jordbruksoppgjøret 2013 viste en slik beregning at rammen gav grunnlag for en inntektsvekst på vel 31 000 kroner per årsverk i 2014, i forhold til 2013 før oppgjør, når verdien av jordbruksfradraget er inkludert.

Fordeling på tiltak av jordbruksavtalen

Neste steg er å fordele de samlede målprisøkningene på de ulike målprisproduktene og bevilgningsøkningen over statsbudsjettet på ulike tilskuddsordninger.

Når målprisene skal fordeles er det viktig at partene har god kunnskap om hvilke muligheter som ligger i markedet for å kunne ta ut prisøkninger.

Den kunnskapen framskaffes ved henvendelse til markedsregulatorene (Tine, Nortura og Norske Felleskjøp).

Ved jordbruksoppgjøret 2013 hadde en overskudd av egg og svinekjøtt. Disse målprisene ble derfor ikke økt. I Statsbudsjettet for 2013 var tollvernet for faste oster lagt om til prosenttoll. Dette gav mulighet for økt prisuttak av ost. Målprisen på melk ble derfor økt med 23 øre/liter. Målprisene som avtales i forhandlingene gjelder for perioden 01.07 – 30.06. Endringer i tilskudd, dvs bevilgninger over statsbudsjettet, skjer etterfølgende kalenderår.

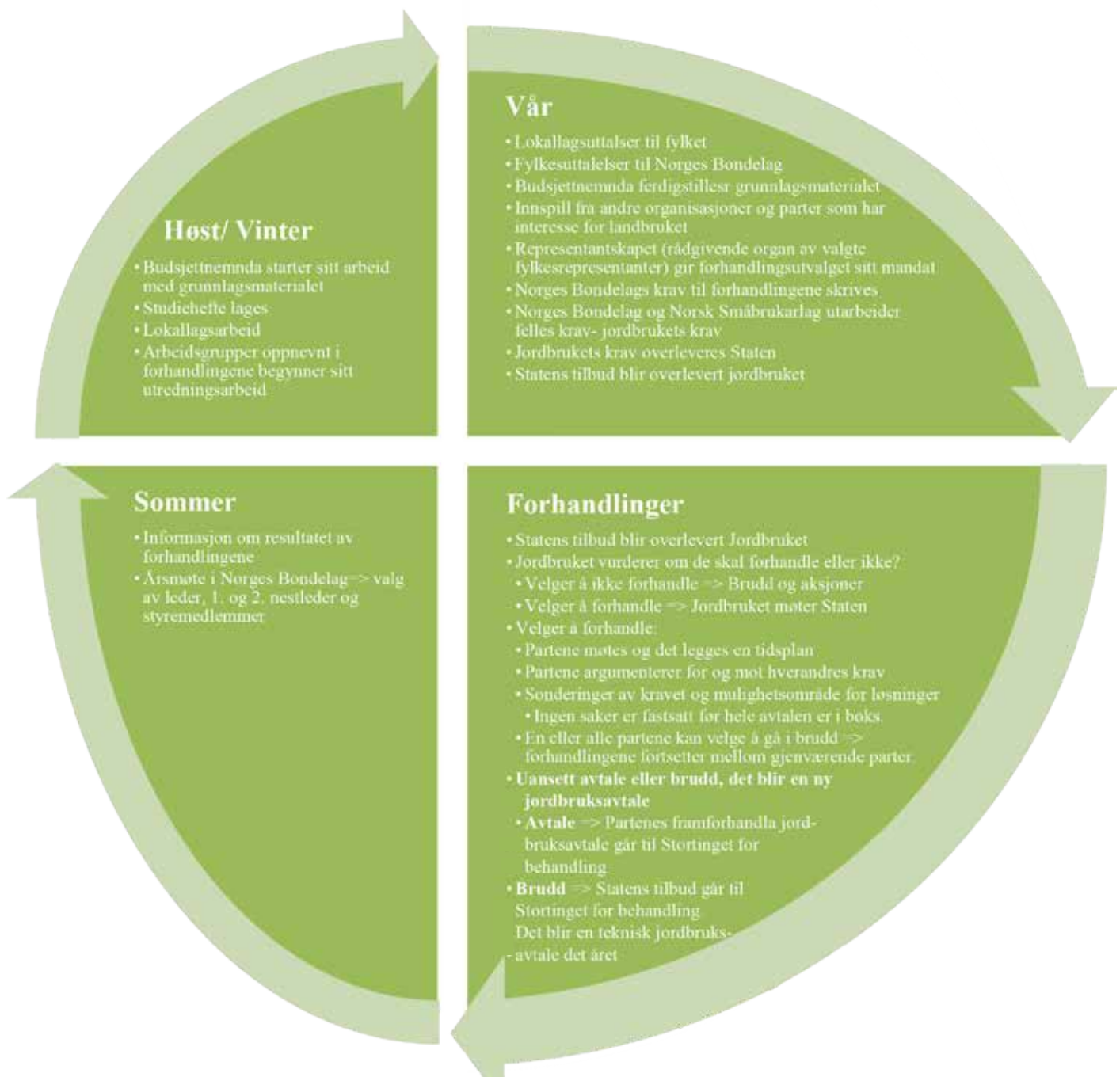
De fleste tilskudd utbetales i februar og juni. Ved jordbruksoppgjøret 2013 ble storfekjøtt og korn prioritert. En god del av tilskuddsøkningen ble derfor rettet inn mot storfekjøttproduksjonen. Samtidig la en inn midler for å skrive ned verdien av prisøkninger på kornet, for å hindre for sterk kostnadsvekst i husdyrholdet. Investeringsstilskudd ble også høyt prioritert. Mer om tilskuddsordninger i del 5.

Saksgang i organisasjonen

Jordbruksforhandlingene er en årlig prosess som utad kan synes å være avgrenset til perioden fra kravet leveres i slutten av april til det enten inngås en avtale eller det blir brudd rett før 17. mai. I praksis jobber Norges Bondelag med jordbruksforhandlingene hele året. Arbeidet begynner tidlig høst med å forberede materiell for innspill til vårens forhandlinger. Lokallag bruker vinteren til å studere dette materialet og avgi en uttalelse til sitt fylkeslag. Fylkeslagene samordner uttalelsene fra lokallagene til et innspill til forhandlingsutvalget. Høsten og vinteren brukes også til å delta i arbeidsgrupper som skal utrede ulike saker som partene ønsker bedre kartlagt fram til neste års forhandlinger.

Jordbruksforhandlingenes gang i Norges Bondelag

Spill for galleriet?

Noen mener at jordbruksforhandlinger er et spill for galleriet og at næringsorganisasjonene ikke har noen reell påvirkningsmulighet. Det hevdes at alt er politisk bestemt på forhånd når Staten kommer med sitt tilbud.

Det er riktig at mye av den finansielle ramma kan være bestemt når Statens tilbud legges fram, men sjelden hele ramma og heller ikke innretningen på virkemidlene er fastlagt. Det har skjedd flere ganger at statsministeren har måttet gripe inn og utvidet rammene under forhandlingene.

Tilbudet fra Staten er ikke endelig på plass før Regjeringen har sett kravet fra Jordbruket, og de må også vurdere den politiske situasjon før forhandlingene starter. Når forhandlingene og jordbruksavtalen er på plass, ser en også igjen mange av de sakene som Jordbruket har tatt opp under forhandlingene. Dette betyr i praksis at jobbing i egen organisasjon for å bearbeide politikerne i forkant av forhandlingene er viktig for ramma og hovedinnretning. Da er det spesielt viktig med en medlemsstor organisasjon, med god landbrukspolitisk kunnskap i alle ledd for å få gjennomslagskraft.

Spørsmål til diskusjon

- 1) Jordbruksforhandlingene omtales spøkefullt som ”vårens vakreste eventyr”.
 - a. Hva forhandles det om og hva forhandles det ikke om i jordbruksforhandlingene?
 - b. Når trer endringene i kraft?
- 2) Diskuter fordeler og ulemper med dagens system med årlige jordbruksforhandlinger.
- 3) Uten forhandlinger om våren vil alle tilskudd fastsettes i forbindelse med Statsbudsjettet.
 - a. Blir bøndernes påvirkningskraft større eller mindre med et slikt system?
 - b. Hvordan kan Norges Bondelag arbeide i et slikt system for å skaffe best mulig rammevilkår for næringa?
- 4) Ranger disse faktorene i forhold til hva du vurderer som viktigst for din inntekt:

	Din egen dyktighet som bonde til å produsere volum og kvalitet
	Jordbruksforhandlingene
	Omsetningsorganisasjonenes evne til å ta ut høye priser i markedet samt å drive kostnadseffektivt
	Ytre rammer gitt av WTO og EU
	Hvilke politikere som styrer landet
	Annet

- 5) Vil rangeringen være den samme uavhengig av hvilken jordbruksproduksjon man driver?

Foto: Visualdays

4. Markedsordninger

Hvorfor regulere markedet?

I norsk landbruk har vi mange og små produsenter spredd over hele landet. Det finnes ingen drivkrefter for at produsentene hver for seg sørger for balanse i markedet. Samtidig er jordbruk en biologisk produksjon avhengig av vær og vind. Det kan fort komme i ubalanse pga avlingsvariasjoner.

De fleste jordbruksvarer har lav priselastisitet. Det betyr at selv store prisendringer har relativt liten virkning på etterspørselen. Den lave priselastisiteten skyldes at mat dekker et basisbehov. Faller prisen på en matvare mye, påvirkes ikke forbrukermønstret nevneverdig. Et annet særtrekk ved matproduksjonen er at den er langsiktig og derfor treg å endre.

Alle disse særtrekkene ved matproduksjonen gjør at Norge, EU og de fleste andre utviklede land har etablert systemer for å regulere markedet for landbruksvarer. Markedsreguleringssystemene fungerer som et sikkerhetsnett. Uten reguleringssystemene vil man kunne få store prissvingninger og stor risiko for konkurser.

Formålet med markedsreguleringen

Hovedformålet med markedsreguleringa er å balansere tilførselen av jordbruksråvarer til markedet. Kostnadene ved dette blir fordelt på all produksjon gjennom ilegging av avgifter. Ordninga blir finansiert av produsentene selv. Ved omsetning av produktene blir det betalt inn et beløp per kilo/liter i omsetningsavgift til et fond.

Sammen med importvernet legger markedsreguleringa grunnlaget for at produsenten skal kunne ta ut de prisene som er framforhandla i jordbruksforhandlingene på svinekjøtt, melk, korn og hagebruksprodukt. For storfekjøtt, sau/lam og egg fastsettes det ikke lenger målpriser fastsatt i jordbruksoppgjøret, men de har markedsregulering for å balansere markedet.

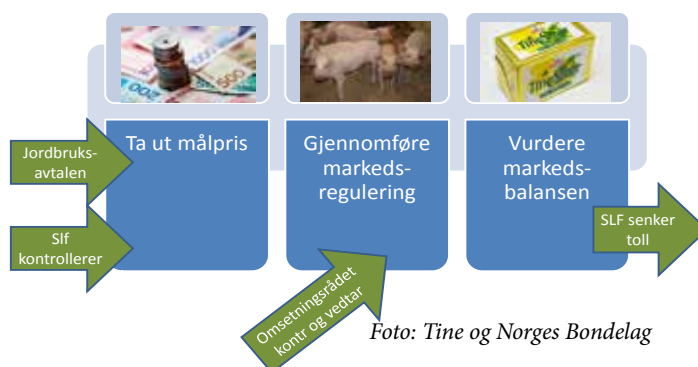
Formålet med markedsreguleringen er å:

- Medvirke til at produsentene oppnår priser mest mulig i samsvar med jordbruksavtalens forutsetninger, samtidig som prisen i markedet skal holdes på eller under avtalt nivå som gjennomsnitt for året.
- Stabilisere prisene og bidra til noenlunde like priser over hele landet
- Sikre markedsbalanse - iverksette regulerings tiltak ved behov (import/eksport og opplysningsvirksomhet)
- Sikre at produsentene får avsetning for produktene sine
- Sikre stabile forsyninger til alle forbruksområder til noenlunde lik pris

Tiltak

Markedsreguleringa kan bestå av avsetnings tiltak, faglige tiltak og opplysningsarbeid. Avsetningstiltak er strakstiltak som blir satt i verk for å regulere markedet ("brannslukking"), mens faglige tiltak og opplysningsarbeid er forebyggende og mer langsiktige tiltak.

Markedsordninger

I Norge har bøndene selv påtatt seg ansvaret for overproduksjon. Derfor finansierer bøndene selv markedsreguleringssystemet. Dette er også en av grunnene til at de bondeide samvirkebedriftene har fått delegert ansvaret for å foreslå og gjennomføre reguleringstiltak. Tine har ansvar for markeds-

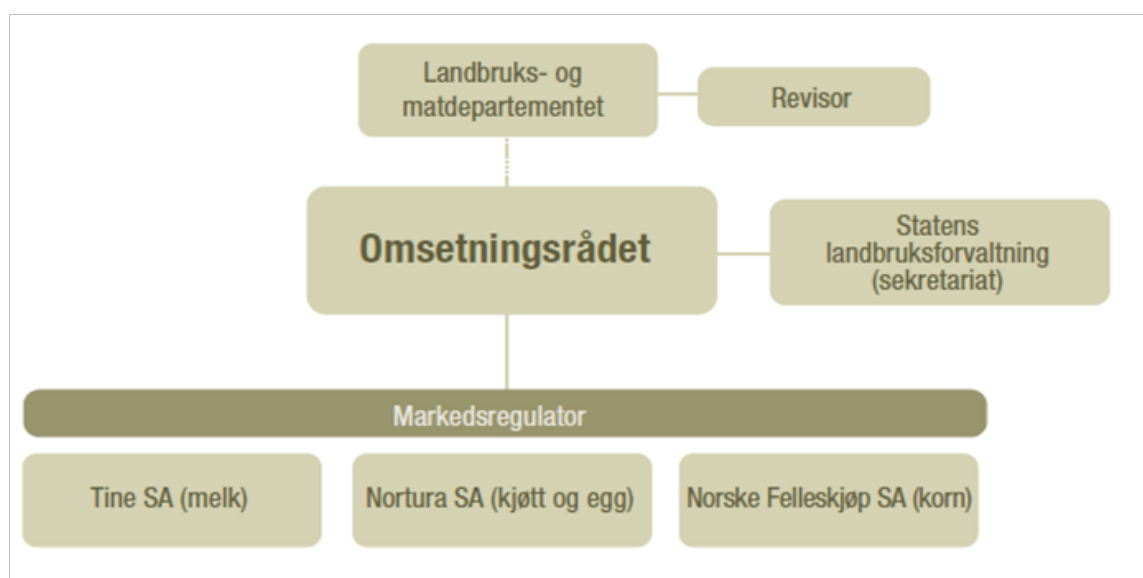
regulering av melk og melkeprodukter, Nortura for kjøtt- og eggsektoren, mens Felleskjøpet regulerer alt av korn.

Samtidig skal samvirkebedriftene sørge for at det er nok varer i markedet til å dekke opp etterspørselen. De er derfor ansvarlige for å vurdere importbehovet og iverksette import når det er behov for det.

Bøndene eier samvirkebedriftene. Det er derfor i bondens interesse at samvirket utfører en mest mulig effektiv markedsregulering. Det er særskilt for den norske modellen at samvirkene spiller en så sentral rolle i markedsreguleringa. I EU er det myndighetene som finansierer og i verksetter tiltak dersom prisene faller under en nedre grense som følge av overproduksjon.

For grøntprodukter er markedsreguleringen noe annerledes. Samvirkebedriften Gartnerhallen fikk etter hvert så lav markedsandel at de ikke lenger var prisledende. De var ikke lenger i stand til å utføre en effektiv markedsregulering. I stedet er det Grøntprodusentenes samarbeidsråd (GPS) som arbeider med administrering av markedsreguleringstiltak innen grøntsektoren. I samarbeid med omsetningsleddene arbeider GPS med produksjonsplanlegging og ulike former for markedstilpasning.

Alle markedsregulatorene overvåkes av Statens Landbruksforvaltning (SLF) gjennom omsetningsrådet. Omsetningsrådet er sammensatt av representanter fra myndighetene, forbrukerne, faglagene, samvirkeorganisasjonene, industrien og handelen. Jordbrukets organisasjoner har flertall i rådet pga deres økonomiske ansvar for overproduksjon. SLF er sekretariat for Omsetningsrådet.

Landbruks- og matdepartementet utnevner medlemmene i Omsetningsrådet. Landbrukssamvirket er tildelt rollen som markedsregulator for mange av de største produksjonene. Kilde: SLF

Markedsregulering skal fortrinnsvis være et virkemiddel for å håndtere temporære overskudd og tilpasninger i regionale svingninger mellom produksjon og forbruk.

Utover pris, er de vanlige avsetningstiltakene:

- Transport mellom overskudds- og underskuddsområder
- Lagring mellom overskudds- og underskuddsperioder
- Eksport
- Billigsalg, kampanjer
- Omsetning som fôr og andre produkter utenfor matvarekjeden
- Destruksjon

Prisfastsetting skal være hovedvirkemiddelet for å unngå permanente overskuddsproblemer.

I tillegg til markedsregulering kan en også gå inn med tiltak som regulerer produksjonen. For eksempel slakte ut dyr før de er slaktemodne eller premiere produsenter for å slutte eller ha et opphold i produksjonen. I melkeproduksjonen har en drevet omfattende produksjonsregulering siden 1983 gjennom et kvotesystem der melkeforetakene er tildelt en produksjonsrettighet. Rettigheten er omsettbart.

Hva er målpriser?

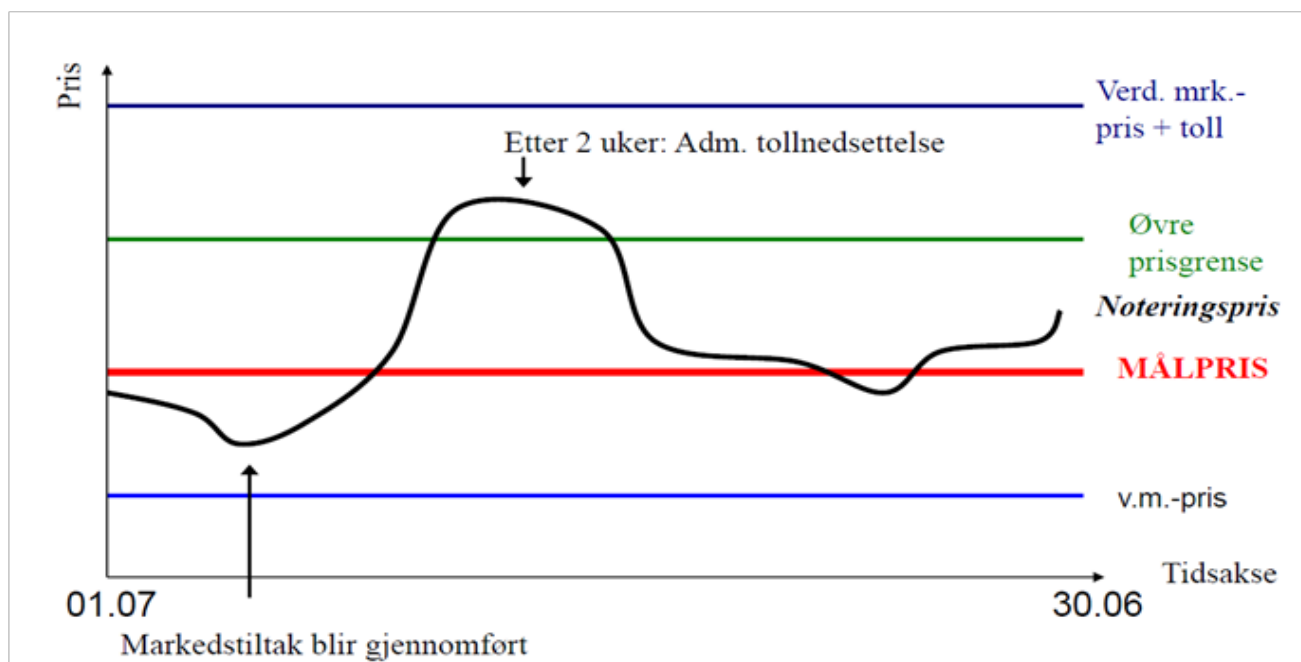
I Norge er det målpriser for flere sentrale jordbruksvarer. Målprisen er en teoretisk maksimal pris fastsatt i jordbruksforhandlingene. Den faktiske prisen i markedet kalles noteringspris. Målprisen er vareprisene som jordbruket reelt sett skal kunne oppnå. Da tar man markedsforhold, importvernet og de tilgjengelige markedsreguleringsmulighetene med i grunnlaget.

WTO-avtalens begrensninger har redusert omfanget av produkter med målpris (se del 6). Fra 2013 har følgende jordbruksvarer målpris:

- Melk
- Svinekjøtt
- Korn
- Epler
- Potet
- 10 grønnsakslag

Det er alltid en diskusjon om rett nivå på målpris. Settes målprisen for høyt må det gjøres tiltak for å presse prisene opp og sørge for at det ikke er for mye varer i markedet. Det har heller ingen hensikt å sette målprisene høyere enn det som synes realistisk å oppnå, ut fra markedsituasjonen og med grunnlag i importvernet. Bonden får ingen inntektsmessig glede av målpriser som ikke tas ut i markedet.

Målprisen fastsettes for perioden 1/7-30/6 i jordbruksforhandlingene. Noteringsprisen, prisen som tas ut i markedet, svinger med tilbud og etterspørsel. Markedsregulator må ha en dominerende markedsposisjon for å styre noteringsprisen og sikre at de dekker etterspørselen i markedet. Når det er overproduksjon av en vare i markedet, synker prisen. Markedsregulator kommer med forslag til markedsregulerings tiltak som Omsetningsrådet eventuelt vedtar. Når disse iverksettes, synker tilbudet av varen i markedet, og noteringsprisen stiger.

Målprissystemet. Den horisontale viser tidshorisonten på avtaleåret fra 1.7 til 30.6. Vertikal akse viser prisnivå.

Øvre prisgrense

Over målprisen ligger det en øvre prisgrense fastsatt i jordbruksavtalen. Dersom prisen på varen overstiger den øvre prisgrensen 2 uker på rad, vil SLF sette ned tollene. Markedet dekkes da opp med importvarer, og prisene vil synke. Øvre prisgrense er forbrukernes verktøy i prissystemet. Når man setter i verk tollnedsettelse er det et ønske om å skåne forbrukerne for store prisøkninger i situasjoner ved underdekning av norskprodusert vare.

Det er sjelden prisene går over øvre prisgrense. Det skyldes at markedsregulator ønsker å oppfylle forsyningsplikten. De anmoder derfor SLF om tollnedsettelse før underdekningen blir så stor at prisen overstiger den øvre grensa. Oftest overstiges øvre prisgrense for poteter, frukt, og grønnsaker, da en på denne sektoren ikke har en samvirkebasert markedsregulator som opptrer i markedet.

Øvre prisgrense i prosent over målpris:

- Melk 5 %
- Kjøtt, egg og korn 10 %
- Frukt og grønt 12 %

Styringspris

Målprisen er en maksimalpris. Om noteringsprisen i gjennomsnitt for avtaleåret viser seg å ha blitt høyere enn målprisen, settes det i verk straffetiltak. Det fastsettes da en styringspris for påfølgende avtaleår som ligger tilsvarende lavere. Styringsprisen vil da ha samme funksjon som en målpris.

I grøntsektoren har man ikke styringspris. Det er vanskeligere å styre prisuttaket mot de fastsatte målpriser over et helt avtaleår, uten en markedsregulator som opptrer i markedet. I grøntsektoren brukes derfor en høy øvre prisgrense på 12 % over den til enhver tid gjeldende målpris. Avtalepartene i jordbruksoppgjøret fastsetter ukentlige målpriser som varier med tilgangen i sesongen.

Verdensmarkedspris og tollvern

Tollvernet setter en øvre grense for hvor høy målprisen kan settes. Er verdensmarkedsprisene lave,

kan verdensmarkedspris (importpris) pluss toll bli lavere enn målprisen. Dersom forbrukerne ikke har spesiell preferanse for norske varer, vil det ikke være mulig å ha en høyere noteringspris enn tollvernet gir grunnlag for. En vil da ikke kunne ta ut målprisen.

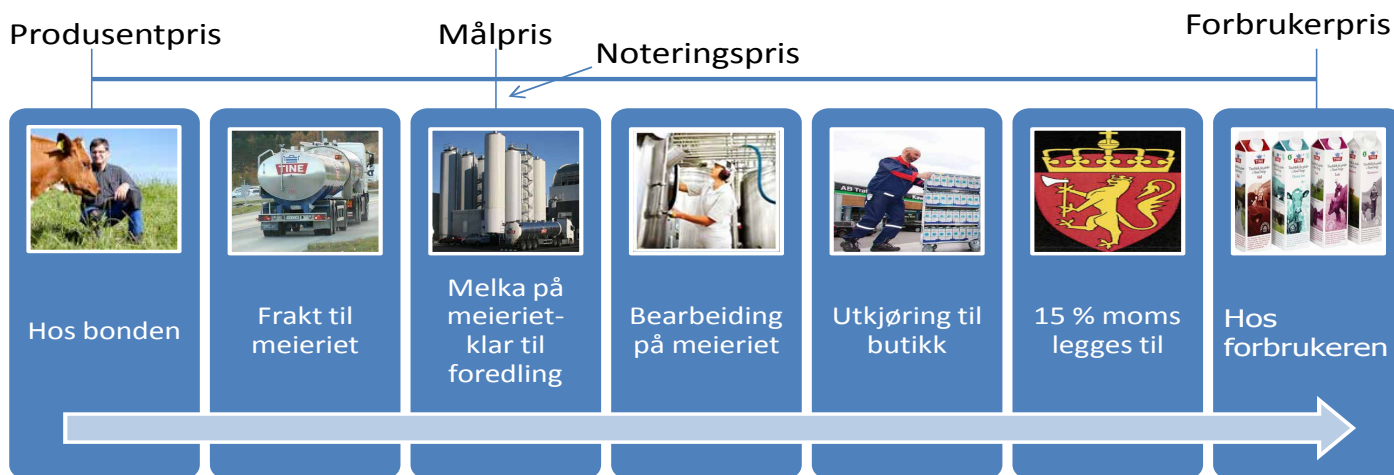
Det kan også oppstå situasjoner der verdensmarkedsprisen overstiger målprisen. Dette var blant annet tilfelle for korn i 2009. Det vil da være naturlig at noteringsprisen øker. I slike tilfeller sier jordbruksavtalen at det ikke skal fastsettes særskilt styringspris for det påfølgende avtaleåret.

Fra produsent til forbruker

Noteringspris er ikke den prisen som bonden får betalt for sine produkter. Noteringspris og målpris ligger lenger ut i verdikjeden. Mellom bonden og målprispunktet påløper det derfor en rekke kostnader, slik at produsentprisen blir lavere enn målprisen.

Foto: Frida Meyer

Pris i verdikjeden for melk.

Bilder: Tine

	Kr/kg
Målpris svin 2012	31,43
Noteringspris	30,48 ¹
Omsetningsavgift	-1,42
Verdi av hud og innmat	0,14
Kvalitet-, kvantum- og puljetillegg	2,23
Kostnader til slakt, innfrakt og offentlig avgifter	6,40
Utbetalingspris i snitt pr kg svinekjøtt	25,03

1. Overskudd og følgelig ubalanse i markedet gjør at noteringsprisen var 0,95 kr under målpris for svin.

Målpris versus utbetalingspris for svinekjøtt.

Eksemplet viser hvilke elementer som påvirker utbetalingsprisen til svineprodusenten. Kostnadene til frakt, slakting og de offentlige avgiftene, forskningsavgift og kontrollavgift, trekkes fra noteringsprisen. Utbetalingsprisen vil også variere med hvilke kvalitet du leverer. I tillegg gis det i mange tilfeller tillegg hvis du har mange dyr i form av pulje- og kvantumstillegg.

Rettigheter og plikter

Et viktig prinsipp i markedsreguleringen er at ordningen skal være konkurransenøytral. Markedsregulator har både fordeler og ulemper av å få delegert markedsreguleringsansvaret. Alle produsenter, uavhengig av hvem en leverer til har like stor fordel av tiltakene som bidrar til bedre markedsbalanse.

Landbrukssamvirkene har en dobbelt rolle fordi de på den ene siden er markedsaktører som skal sørge for best mulig pris til sine eiere (bøndene), og på den andre siden er markedsregulatorer som skal sørge for at markedet holder seg stabilt.

Regulatorrollen gjør at samvirkene får noen ekstra plikter. Blant annet er de pliktig til å gjøre markedssprognoser og priser tilgjengelig for alle aktører på markedet. Som markedsregulator må de også bidra til at varestrømmen holder seg jevn.

Mottaks- og forsyningsplikt

Samvirket i regi av å være markedsregulator er pålagt en mottaksplikt. Dette innebærer plikt til å ta imot bondens produkter uavhengig av om bonden vanligvis leverer til samvirke, uavhengig av om det er lang vei til markedet, og uavhengig av svingninger i markedet. Det vil si at bøndene har en garanti for at de får betalt for sine produkter selv om de bor i distriktene, og selv om det er lav etterspørsel etter produktene i markedet. Mottaksplikten er avgjørende for at det skal være mulig å drive landbruk over hele landet og opprettholde små og store bruk.

For korn gjelder mottaksplikten også for foredlingsleddet. Det betyr at Felleskjøpet er pålagt å motta korn fra andre kornkjøpere til samme vilkår som produsentene. Dette kalles dobbel mottaksplikt.

Samvirket er også pålagt en forsyningsplikt der de plikter å fordele råvarer rettferdig til alle aktører i markedet til lik pris. I den omtalte "smørkrisa" i førjulstida 2012 plikta Tine å levere råvarer til andre aktører, selv om de hadde en underdekning selv. Forsyningsplikten til samvirkebedriftene skal sikre lik tilgang på råvarer til alle aktører i gjeldene bransje. Er tilførselen av norske varer for liten til å dekke etterspørselen, skal samvirkene i samarbeid med SLF legge til rette for import.

Konkurranseloven

I Konkurranseloven står det at enhver avtale mellom foretak og enhver form for samordnet opptreden, er forbudt. Forbudet omfatter blant annet samarbeid om priser, markedsdeling og begrensninger i produksjon eller salg. I og med at hver bonde har sitt eget foretak, sier konkurranseloven at disse i utgangspunktet ikke har lov til pris- og markeds-samarbeid.

Som markedsregulator spiller samvirke-organisasjonene en sentral rolle i å gjennomføre vedtak i jordbruksavtalen. En grunnleggende forutsetning for at samvirket i det hele tatt skal være i stand til å styre noteringsprisen mot målpris, er at de er prisledende i markedet. Deres pris styrer prisene til de andre aktørene. For at det skal være mulig er de avhengig av å ha hånd om en betydelig andel av førstehåndsomsetningen. De er derfor nødt til å utøve en dominerende markedsposisjon. Det setter konkurranseloven generelt en stopper for, men markedsregulatorrollen har gitt samvirket et unntak i konkurranseloven. Unntaket består i at det kan drives markedsdeling og prissamarbeid, samt bruke dominerende markedsstilling, men bare for å gjennomføre jordbruksavtalen. Dette betyr at bønder kan samarbeide gjennom samvirkene uten at det er ulovlig.

Volummodellen

Det norske målprissystemet regnes som prisstøtte i WTO sammenheng (se del 5). For å overholde WTO-forpliktelsene er både storfekjøtt, sau/lam og egg tatt ut av målprissystemet, og prisene er ikke lenger gjenstand for jordbruksforhandlinger. En har etablert en ny markedsordning for disse, kalt volummodellen.

Volummodellen gir et dårligere sikkerhetsnett for produsentene, men har muliggjort at bonden kan få en inntektsvekst gjennom økte priser i markedet, og en viss sikkerhet for avsetning.

Kylling

For kylling fastsettes ikke målpris, og en har ikke noen markedsregulering. Samvirkte har derfor heller ikke mottaks- eller forsyningsplikt.

Sammenlignet med målprismodellen skiller volummodellen seg på følgende punkter:

- Regulering av markedet i form av lagring kan gjennomføres, men kun til et forhåndsfastsatt kvantum
- Reguleringseksport skal normalt ikke benyttes
- Målprisen er fjernet, men øvre prisgrense er opprettholdt som grunnlag for tollforvaltningen
- Øvre prisgrense fastsettes av avtalepartene med utgangspunkt i gjennomsnittlig oppnådd noteringspris i foregående 12 måneders periode.
- Markedsregulators rolle med mottaks-, forsynings- og informasjonsplikt er videreført.
- Markedsregulator skal fastsette en planlagt gjennomsnittlig engrospris for et halvt år av gangen.

For å ta hensyn til forbrukerne har man et system med referansepris som grunnlag for å administrere tollvernet. Til referanseprisen er det en øvre prisgrense som ligger 10 prosent over referanseprisen som er avgjørende for eventuell tollnedsettelse. Antall kyllingprodusenter er relativt liten og mye produseres på kontrakt. Etterspørselen etter kylling har økt mye og man har hatt mindre behov for reguleringstiltak.

Prisutjevningsordningen for melk

Prisutjevningsordningen for melk (PU) er en del av markedsordningen for melk. Den har som formål å utjevne prisforskjellene på melk som råvare til ulike anvendelser. Det gir melkeprodusenter mulighet for lik melkepris uavhengig av hva melka skal brukes til og hvor i landet gården ligger. Verdien på melk brukt til drikkemelk har i utgangspunktet en høyere verdi enn melk brukt til ost. Uten PU ville bønder som leverer melk til ostemeieri få en lavere pris enn bønder som leverer melk til et drikkemeieri. I PU ligger også fraktutjevning som sikrer lik pris til bønder som produserer langt unna eller nært meieriet. Stortinget har vedtatt at det skal være konkurranse i meierisektoren. Mindre meierier som Q-meieriene og Synnøve Finden får derfor tilskudd gjennom PU.

PU-ordningen er et nullsum spill. Enkelte melkeprodukter blir ilagt en avgift, mens andre produkter mottar tilskudd. Det er Statens Landbruksforvaltning som beregner satsene slik at det går i null.

Spørsmål til diskusjon

1. Hva er formålet med markedsordningene?
2. Forklar begrepene:
 - a. Målpris
 - b. Noteringspris
 - c. Produsentpris
3. Trenger vi markedsregulering i norsk landbruk? I så fall hvorfor?
4. a. Hvilke fordeler og ulemper har samvirket av å være markedsregulator?
 - b. Burde staten vært mer involvert i markedsreguleringen?
5. Hva er omsetningsavgift?
6. Hva skiller volummodellen fra de andre markedsordningene?

Foto: Hanne Eriksen

5. Tilskudd

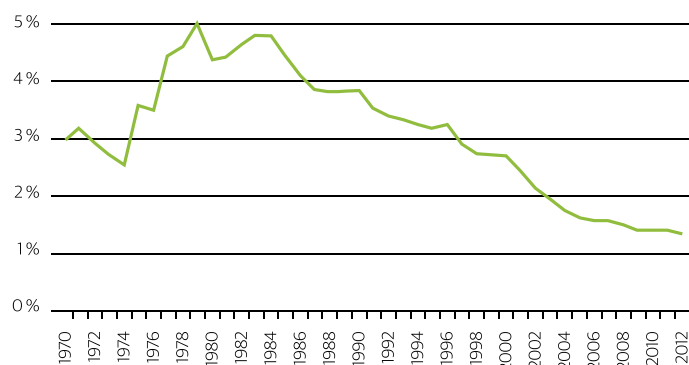

Budsjettmidlene som bevilges fra Statsbudsjett i jordbruksavtalen har en sentral betydning i gjennomføringen av landbrukspolitikken. Formålet med tilskuddene er å stimulere den enkelte bondes valg i en ønsket retning. For å hindre utvasking av jord og næringsstoffer til vann og vassdrag får for eksempel kornprodusentene større tilskudd for ikke å pløye eller harve om høsten i erosjonsutsatte områder. På den måten blir det lønnsomt å la jorda ligge i stubb framfor å kunne starte litt tidligere om våren og få høyere avlinger dersom man hadde pløyd om høsten.

Uten tilstrekkelig med budsjettmidler vil det ikke være mulig å oppfylle de landbrukspolitiske måla. Stortinget har bestemt at vi skal ha et landbruk over hele landet med både mindre og større gårdsbruk. Derfor er noen tilskudd differensiert etter geografi for å utjevne for ulike produksjonsforhold. Andre har høyere satser for de første dyrene eller dekalene, slik at smådriftulempen utjevnes.

Tilskuddene over jordbruksavtalen utgjør i overkant 14 mrd. kroner. Det gis bl.a tilskudd til:

- Å pleie kulturlandskapet gjennom aktiv drift, skjøtsel og beitedyr.
- Investeringer i bygninger og grøfter
- Avløsning for at bonden skal ta ut ferie eller få hjelp ved sykdom
- Økologisk drift

I 2013 gikk litt over 1,3 prosent av statsbudsjettet til jordbruk.

Tilskuddsordninger

Tilskuddsordningene skal ivareta de landbrukspolitiske målene. Tilskuddene har derfor ulik grad av målretting. Satsene på tilskuddene er differensiert etter produksjon, geografisk område og bruksstørrelse.

Tilskudd deles gjerne inn i to kategorier: produksjonsavhengig støtte og produksjonsuavhengig støtte. Produksjonsavhengig støtte vil si at tilskuddsbeløpet øker når produksjonen øker. Pristilskudd, med satser per produsert enhet er de mest produksjonsavhengige tilskuddene. Et eksempel på slik støtte er distriktstilskudd på melk. Det er ulike satser avhengig av hvor i landet man produserer for å stimulere til å produsere flere liter melk i distriktene for å ha et landbruk over hele landet.

Produksjonsuavhengig støtte vil si at tilskuddsbeløpet er det samme enten bonden produserer mye eller lite av en vare. Dette kan være investeringsstilskudd, tilskudd som gis pr dyr, pr dekar, eller ulike ordninger til ferie, fritid og avløsning ved sykdom. Et eksempel på slik støtte er kulturlandskapstilskudd som er like stort uansett hva du produserer og hvor mange kg avlingen blir. Kravet er at arealene er i drift og en har miljøplan. Man får også husdyrtilskudd der det ikke stilles krav til hvor mange liter melk eller kg kjøtt som skal produseres.

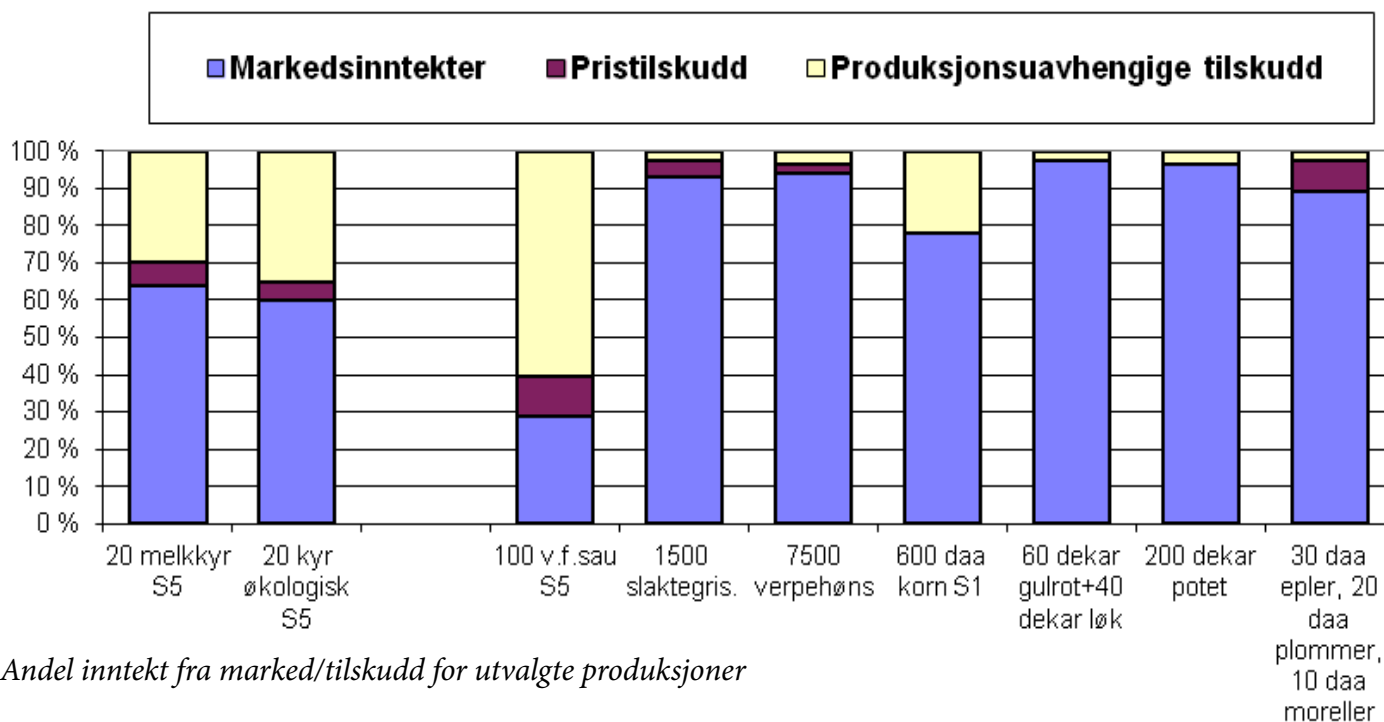
Foto: Hanne Eriksen

Inntektsgrunnlaget til bonden

Grunnlaget for matproduksjon er forskjellig i ulike deler av landet. Enkelte regioner har klimatiske fortrinn eller god tilgang til slakterier/ møller og markedet. Bonden henter inntektene sine fra markedet og fra tilskudd. Om lag 70 prosent av inntektene til næringa kommer fra markedet og 30 prosent fra tilskudd. Dette varierer imidlertid mellom produksjonene. Frukt-, bær- og grønnsaksprodusenter tar ut det meste av inntektene i markedet. Generelt henter de kraftfôrbaserte produksjonene størst andel gjennom markedet. Det skyldes blant annet at gris, høns og kylling er lite

arbeids- og kapitalkrevende pr produsert kg kjøtt. De påvirkes dessuten lite av klima, topografi og arrondering. De grovfôrbaserte produksjonene er arbeids- og kapitalkrevende per produsert enhet og er ofte plassert i distriktene der de utnytter beite- og utmarksarealer.

Selv om lønnsomheten varierer mellom produksjonene (se del 2 *Grunnlagsmaterialet*) har en i landbrukspolitikken forsøkt å utjevne inntektene mellom produksjonene, bl.a gjennom tilskudd. Lønnsomheten avhenger av hvordan tilskuddene prioriteres gjennom jordbruksavtalen, markeds-situasjonen og hvorvidt man lykkes med drifta.

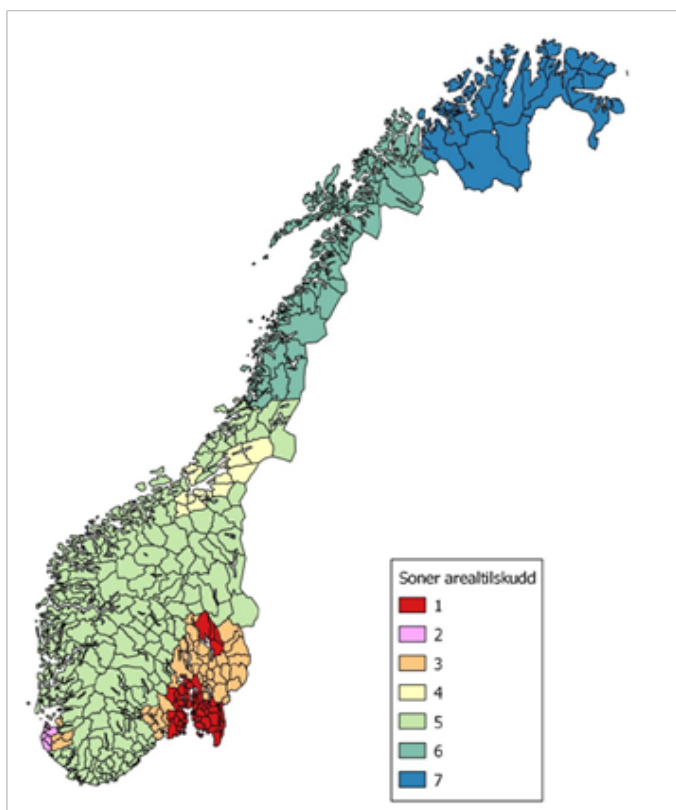
Andel inntekt fra marked/tilskudd for utvalgte produksjoner

Tilskudd differensiert etter distrikt

Det er et landbrukspolitisk mål å ha et landbruk over hele landet. En forutsetning for dette er lønnsomhet både i områdene med dårligst forutsetninger for landbruksproduksjon, og de med best forutsetninger. Bøndene på Jæren tar 3-4 grasslåtter, mens helt nord i landet og fjellregionene er det kun en slått i løpet av året som kan høstes. Østlandsbonden har kort avstand til matvaremarkedene, nordlandsbonden lang. For å ta hensyn til distriktsulempene har man ulike satser for enkelte tilskuddsordninger avhengig av hvor i landet man produserer. Arealtilskuddet er eksempel på et slikt tilskudd. For grovfôr er satsen for arealtilskuddet 0 kr/dekar på Jæren (Sone 2), mens de høyeste tilskuddssatsene finner man helt nord i landet.

Tilskuddordninger med distriktsdifferensiering:

- Distriktstilskudd kjøtt (storfe, lam, gris og fjørfe)
- Distriktstilskudd melk (ku og geit)
- Distriktstilskudd egg
- Distrikts- og kvalitetstilskudd frukt, bær og grønt
- Distriktstilskudd potet i Nord- Norge
- Arealtilskudd (grovfôr, korn, poteter, grønnsaker, frukt og bær)
- Driftstilskudd melk og storfeproduksjonen
- Fraktilskudd (Melk ligger i prisutjevningsordningen)
- Tilskudd til husdyr (differensiering kun for gris og verpehøns)
- Tilskudd til regionale miljøprogram

Soner for arealtilskudd

Distriktilskudd på kjøtt og melk er andre eksempler på tilskudd som differensieres etter hvor i landet en produserer. Områder med de største driftsmessige utfordringene har høyest satser. For melk varierer f.eks satsene fra 0 kr/liter i de beste områdene til 1,80 kr/liter lengst nord i landet. Det er også fraktordninger for å utjevne transportkostnader for produsenter som ligger langt fra slakteri, meieri eller kornmottak. Fraktordningene gjør det økonomisk mulig å drive landbruk for produsenter som er plassert langt fra varemottaket. Fraktordningene har mao stor distriktsmessig betydning.

Store deler av landet er ikke klimatisk egnet for kornproduksjon. Kraftfôr er den største kostnadskomponenten i husdyrholdet og korn den viktigste råvaren i kraftfôret. For å få tilnærmet likeverdige vilkår for husdyrprodusenter som kan dyrke korn til eget kraftfôr og de som ikke kan det, har man en ordning med prisnedskriving av norsk korn. Prisnedskrivingstilskuddet reduserer prisen på korn som skal brukes til matmel eller kraftfôr. For husdyrbønder som dyrker korn vil det da lønne seg å levere kornet til et kornmottak, og kjøpe inn ferdig kraftfôr. Kraftfôrkostnaden blir da den samme uavhengig av om husdyrprodusenten dyrker korn eller ikke. I 2013/2014 skrives verdien av kornet ned med 41,8 øre/kg korn.

Tilskudd differensiert etter struktur

Det er også et landbrukspolitisk mål at man skal ha en variert bruksstruktur. Det betyr at det skal være lønnsomt å produsere både på mindre og større driftsenheter. For å få til dette må en kompensere de med lite driftsomfang for småskalaulemper. Man har derfor tilskuddsordninger innrettet med ulike satser etter hvor stort driftsomfanget er. Dette kalles strukturdifferensiering av tilskuddene.

Det er ikke alle steder det er hensiktsmessig å produsere i store melkeføs. Det kan skyldes at det ikke er tilstrekkelig med fôrressurser i nærmiljøet. Da må en drive i mindre skala og for å hindre at slike bruk legger ned, er tilskuddene dimensjonert slik at man får noenlunde samme inntektsmulighet pr arbeidsinnsats uavhengig av bruksstørrelse.

Tilskudd med strukturdifferensiering:

- Arealtilskudd
- Husdyrtilskudd
- Driftstilskudd for ku, geit og ammeku
- Avløsertilskudd
- Distrikts- og kvalitetstilskudd for frukt, bær og grønnsaker.

Satsene er høyest for de første enhetene (dyr eller areal). Deretter avkorter satsen pr dyr. Det er særlig for de grovfôrbaserte produksjonene, som henter en relativt stor andel av inntekta fra tilskudd, at strukturdifferensieringen i tilskuddene er sterk.

Eksempel på satser for husdyrtilskudd for melkeku 2014:

- 1 til 16 kyr: 4028 kr/ku
- De neste 9 kyrne (17-25 kyr): 2072 kr/ku
- De neste 25 kyrne (26-50 kyr): 860 kr/ku
- Utover 50 kyr: 0 kr/ku

- Et bruk med 60 kyr får et husdyrtilskudd til melkekyr på: $16 \text{ kyr} \times 4028 \text{ kr/ku} + 9 \text{ kyr} \times 2072 \text{ kr/ku} + 25 \text{ kyr} \times 860 \text{ kr/ku} + 10 \text{ kyr} \times 0 \text{ kr/ku} = 104.596 \text{ kroner}$. Det tilsvarer en gjennomsnittssats på 1743 kr/ku.

- Et bruk med 20 kyr får et husdyrtilskudd til melkekyr på: $16 \text{ kyr} \times 4028 \text{ kr/ku} + 4 \text{ kyr} \times 2072 \text{ kr/ku} = 72.736 \text{ kroner}$. Det tilsvarer en gjennomsnittssats på 3637 kr/ku.

Småskalaulempene vises ved at arbeidsforbruket pr dyr eller dekar er større for små bruk. Små bruk kan ikke mekanisere like omfattende som store bruk fordi de har mindre mulighet til å utnytte kapasiteten på en maskin. F.eks blir mekaniseringskostnadene pr liter melk mye større dersom et bruk med 20 kyr investerer i en melkerobot til 1 mill. kroner, sammenlignet med et bruk med 60 kyr.

Tabellen under viser at arbeidsforbruket pr ku er sterkt synkende med økende driftsomsfang. Dette skyldes ulik mekanisering, og sannsynligvis også at de større brukene har mekanisert/investert på et senere tidspunkt. Tilskuddene øker totalt med økende driftsomsfang, men faller per enhet. Til tross for strukturdifferensierte tilskudd, øker likevel vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk noe med økende driftsomsfang. Man har med andre ord ikke lykkes fullt ut med å utjevne for småskalaulempene.

Referansebruk nr	Antall melkekyr	Registrert arbeidsforbruk. Timer totalt	Arbeidsforbruk. Timer pr ku	Tilskudd omregnet til per ku	Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkl effekt av jordbruksfradraget
12	13	2977	226	30.700	223.000
1	22	3584	161	22.800	257.000
13	34	4261	125	18.200	278.000
14	50	4625	93	15.200	289.000

Arbeidsforbruk , tilskudd og økonomisk resultat for fire referansebruk med ulikt driftsomsfang av melk i 2011.

Kilde: Budsjettmemnda for jordbruket.

Melkekvoter, struktur og geografi

Siden 1983 har vi hatt melkekvoter for å regulere melkeproduksjonen i takt med forbruket. Kvoteregulverket har også en rekke elementer som påvirker strukturen og geografisk produksjon. Det er et øvre tak på 400.000 liter som enkeltpersonsforetak kan produsere og 750.000 liter for samdrifter. Kvotene er omsettbare, men bare innenfor fylke. Antall deltakere som kan inngå i samdrift er begrenset til 5 og avstanden kan ikke overstige 17 km.

Miljøvennlig landbruk

Det gjennomføres en rekke miljøtiltak i jordbruket. Forvaltningen av miljøtiltakene er regionalisert fordi miljøutfordringene varierer i landet. For noen områder er forurensing og avrenning av næringsstoffer den største miljøutfordringen. I andre områder er det større utfordringer med å ta vare på kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet.

Nasjonalt miljøprogram inneholder målsettinger og strategier for miljøoppnåelse, samt rammer for de regionale miljøprogrammene. I tillegg gir nasjonalt miljøprogram en oversikt over nasjonale tilskuddsordninger med landskaps- og miljøformål. Areal- og kulturlandskapstilskuddet, sammen med beitetilskudd, er de mest sentrale virkemidlene.

Miljøvirkemidlene utgjør ca 40 prosent av budsjettoverføringene (ekskl. velferdsordninger). Miljøprogrammene skal fremme særskilte miljømål i jordbruket:

- Redusere forurensing til vann og luft
- Ivareta kulturlandskap og kulturminner
- Tilrettelegge for friluftsliv
- Ivareta biologisk mangfold

Regionalt miljøprogram (RMP) har som mål å løse mer spesifikke, regionale miljøutfordringer i jordbruket. Målene for programmene varierer fra fylke til fylke avhengig av de viktigste miljøutfordringene i det aktuelle fylket. Fylkesmannen fastsetter RMP i fylket etter samråd med fylkeslagene til Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Som et ledd i en mer regionalt tilpasset landbruks- og matpolitikk, ble det i 2013 opprettet Regionale bygdeutviklingsprogram. Programmene skal bidra til å styrke og samordne det regionale nærings- og miljøarbeidet på landbruks- og matområdet, og bidra til økt mobilisering av lokale ressurser. De skal på samme måte som de mer etablerte RMP midlene inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet i sektoren.

De regionale bygdeutviklingsprogrammene består av følgende programmer:

- Regionale næringsprogram (RNP)
- Regionale miljøprogram (RMP)
- Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)

Økologisk landbruk

Økologisk landbruk har en viktig funksjon som spydspiss for å utvikle bærekraftige metoder som kan komme hele landbruket til gode. For å redusere bruken av plantevernmidler har mange konvensjonelle kornprodusenter f.eks tatt i bruk metoden med ugrasharv fra det økologiske landbruket. I tillegg har økologisk landbruk en egenverdi i seg selv gjennom en miljøvennlig produksjon, der føre-var prinsippet legges til grunn.

Det har vært et politisk mål om at 15 prosent av matproduksjonen og forbruket skal være økologisk i 2020. Over jordbruksavtalen gis det ekstra støtte til økologisk jordbruk gjennom egne tilskuddsordninger for omlagt areal og husdyr. Avlingene i økologisk landbruk er lavere, og en klarer ikke i tilstrekkelig grad ta ut en merpris i markedet som kompenserer for høyere kostnader.

Det økologiske arealet utgjør om lag 5 prosent av det totale jordbruksarealet. I Norge er det lagt om tilnærmet like stor andel som både Danmark og

Tyskland. Omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen er fortsatt beskjeden, og utgjør om lag 1 prosent av total omsetning innenfor sammenlignbare varegrupper.

Det bevilges også årlig over 40 mill. kr. til utviklings tiltak. Midlene går til veiledningsprosjekter, markedsarbeid og andre tiltak og prosjekter for å fremme utviklingen av økologisk jordbruk.

SMIL- midler

Ordningen ”spesielle miljøtiltak i jordbruket” (SMIL) er spisset mot de spesielle natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og forvaltes av kommunene. Ordningen fungerer som en engangsstøtte til investeringer og vedlikehold. Hver kommune skal utarbeide planer for prioritering av SMIL-søknadene. De lokale tiltaksstrategiene skal utarbeides i dialog med næringsorganisasjonene i landbruket lokalt og rulleres jevnlig.

På grunn av økt nedbørintensitet og mye gamle og dårlige dreneringssystemer øremerket man i jordbruksoppgjøret 2012 100 mill. kroner i SMIL-ordningen til investeringer i drenering. Godt drenert jord har god miljøeffekt og gir høye avlinger. Tiltaket er derfor et viktig bidrag for å nå det landbrukspolitiske hovedmålet om økt matproduksjon i takt med befolkningsveksten.

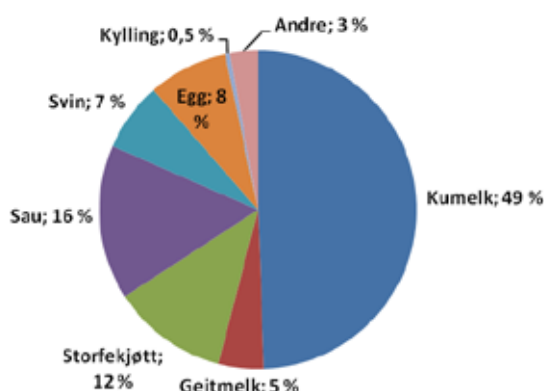
Holli mølle i Spydeberg leverer økologisk, steinmalt mel.

Foto: Visualdays

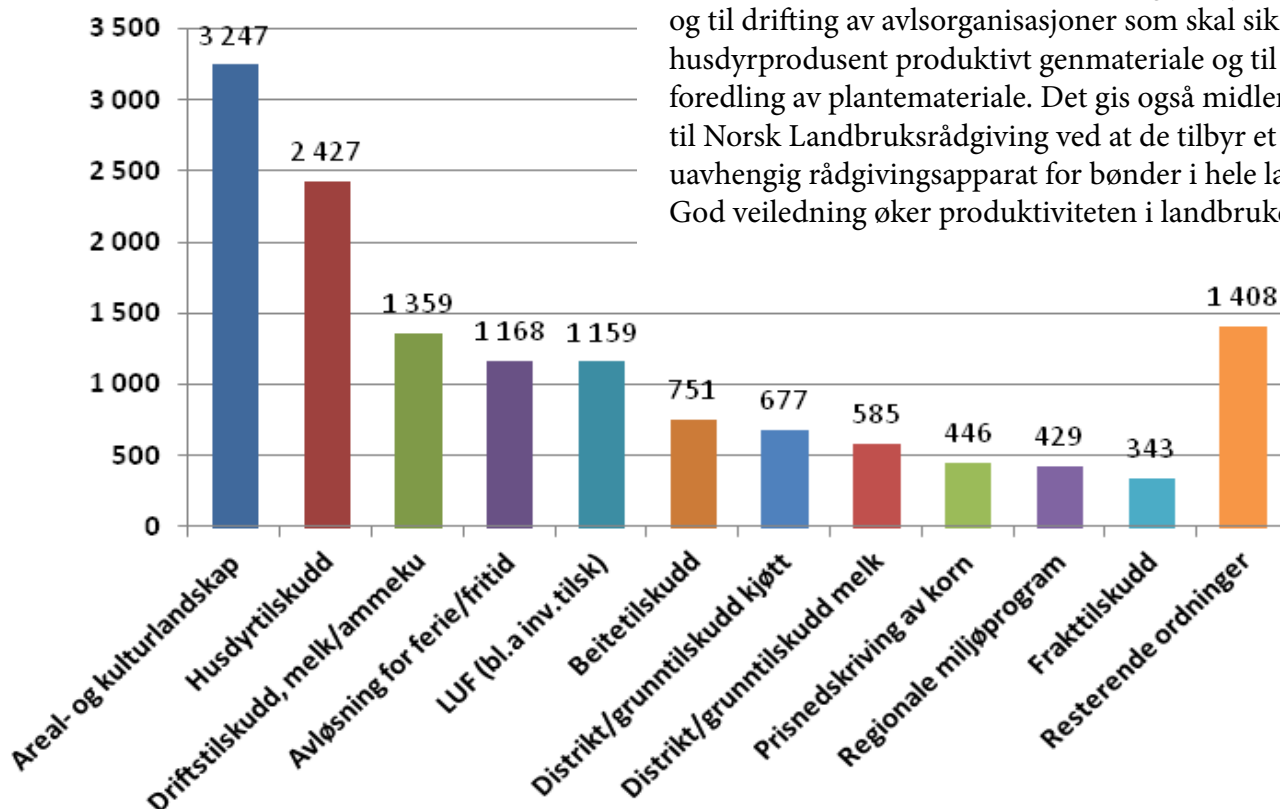
Tilskudd til investeringstiltak/ bygdeutviklingsmidlerer

Midt på 70-tallet vedtok Stortinget en opptrapping av inntektene i jordbruket. I perioden som fulgte ble det bygd mange nye fjøs. Disse er nå nedslitt. Mange bønder står overfor valget: legge ned drifta eller investere i nytt driftsapparat. Det er derfor et stort investeringsbehov i norsk landbruk.

Lønnsomheten i landbruket har vært svak og mange driftskalkyler viser for svakt økonomisk resultat til å forsvare nyinvesteringer. For å lette belastningen med nyinvesteringer gis det investeringsstøtte over jordbruksavtalen (BU-midler).

Andel av alle investeringstilskudd til husdyrproduksjoner fordelt på ulike produksjoner i 2010.

Fordeling av tilskudd på ulike ordninger. 2013. mill. kroner.

Innovasjon Norge forvalter disse midlene.

BU- midlene kan gis til investeringer i tradisjonelt landbruk og tilleggsnæringer. Midlene kan gis som tilskudd, lån, rentestøtte og stipend. Hvordan midlene skal prioriteres er delegert til de distriktsvise styrene i Innovasjon Norge. BU- midlenes omfang, utforming og innretning har stor betydning for utviklingen av strukturen og fordelingen av produksjonene i norsk landbruk.

Velferdsordninger

Kua tar ikke helgefri. Den må ha stell 365 dager i året. For at også bonden skal kunne få ferie og fritid og sikkerhet ved sykdom, har en flere velferdsordninger over jordbruksavtalen. Særlig yngre brukere verdsetter ferie og fritid høyt, slik at de kan ta del i samfunnsaktiviteter som andre folk. Gode velferdsordninger anses derfor som særlig viktig for å sikre rekruttering til bondeyrket.

Tilskudd til forskning, rådgiving og utviklingstiltak

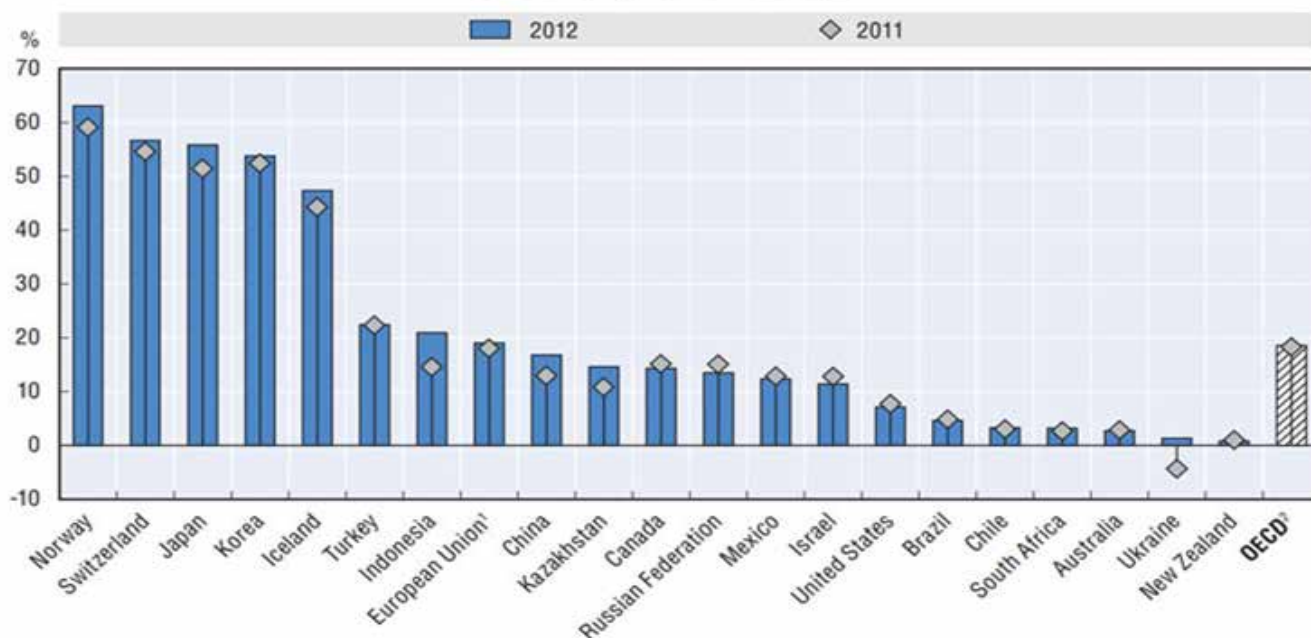
I tillegg til direkte støtte og investeringsstøtte forhandles det også om tilskudd til forskning, rådgiving og utviklingstiltak i jordbruksforhandlingene. Forskning er nødvendig for at landbruket skal få kunnskap til å møte framtidige klimaendringer og behovet for økt matproduksjon. Derfor avsettes det midler til forskningsprosjekter og til drifting av avlsorganisasjoner som skal sikre husdyrprodusent produktivt genmateriale og til foredling av plantemateriale. Det gis også midler til Norsk Landbruksrådgiving ved at de tilbyr et uavhengig rådgivingsapparat for bønder i hele landet. God veiledning øker produktiviteten i landbruket.

Landbruksstøtte internasjonalt

Internasjonale forhold innskrenker mulighetene norske myndigheter har til fritt å utforme landbrukspolitikken. Midt på 90-tallet fikk vi en WTO-avtale som omfatter landbruk. Nesten samtidig kom EØS-avtalen. Disse setter rammer for den nasjonale landbrukspolitikken knytta til importvernet (tollsatser og kvoter) og til hvilken type og hvor mye støtte som kan gis. EUs landbrukspolitikk skiller seg fra norsk landbrukspolitikk spesielt på to områder: støttenivået er betydelig lavere og EU vektlegger i mindre grad utjamning mellom ulike størrelser på gårdene. Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD) kommer årlig med en rapport som viser støtten fra det offentlige til landbruket verden over. I 2012 viser oversikten at norske bønder får

63 prosent av inntekta som offentlig støtte, og ligger dermed på verdenstoppen. Norge, Sveits, Japan, Sør-Korea og Island trekkes frem som de som mottar mest støtte, med over halvparten av inntektene fra staten. Felles for disse landene er at lønnsnivået ligger på verdenstoppen og har svært høy BNP per innbygger. I tillegg er disse landene nettoimportører av mat. Den lave sjøforsyningsgraden gir en større interesse i å støtte matproduksjonen.

Overføringene til landbruket i Norge utgjør en liten andel av statsbudsjettet. Vi bruker mindre og mindre penger på mat i forhold til andre forbruksutgifter. I 2011 brukte vi 12,7 prosent av total forbruksutgift på mat (SSB). I 1995 var tilsvarende tall 15,8 prosent. Vi er på nivå med de fleste andre vesteuropeiske land, for eksempel Danmark, Sverige og Finland.

Så høy er landbruksstøtten verden over. Her vist som OECDs oversikt over støtte til de ulike landene målt i PSE (produsent-subsidiekvivalenter) Kilde: OECD

Spørsmål til diskusjon

1. Forklar begrepene: a. Produksjonsavhengig tilskudd b. Produksjonsuavhengige tilskudd c. RMP d. SMIL e. Bygdeutviklingsmidler
2. Er det riktig med store strukturdifferensierte tilskudd til fordel for små bruk eller bør større bruk prioriteres sterkere? Begrunn svaret.
3. Er det riktig å gi tilskudd som ikke stimulerer til økt produksjon som f. eks kulturlandskapstilskudd og husdyrtilskuddene? Hvorfor?
4. Kjenner du til tilskuddordninger i landbruket som skal bidra til et mer miljøvennlig landbruk?
5. Hva er viktig å legge vekt på før det gis offentlig støtte til investeringer?
6. Hvordan kan tilskuddene i landbrukspolitikken forenkles? Vil vi fortsatt nå de politiske målene om forenklingen blir slik du foreslår?

6. Internasjonale handelsavtaler

WTO-Avtalen

Norge er et lite land med en åpen økonomi. Det vil si at vi har mye økonomisk samkvem med andre land. For å få god økonomisk utvikling i Norge, er vi avhengig av gode handelsrelasjoner til omverdenen. Norge er derfor medlem av Verdens handelsorganisasjon – WTO. WTO ønsker å få til en friere verdenshandel gjennom regler som sikrer like vilkår for denne handelen. De 159 medlemslandene står for ca 97 prosent av verdenshandelen.

De viktigste funksjonene for WTO er:

- Forvalte et felles regelverk
- være et forum for forhandlinger
- være et organ for å løse handelskonflikter (tvisteorgan)

Gjeldende WTO avtale omfatter også landbruk og trådte i kraft i 1995. I WTO arbeides det for bedre markedsadgang i form av et redusert tollvern, begrensninger i nasjonale tilskuddsordninger og begrensninger i subsidier til varer som skal eksporteres fra høykostland.

Fra årtusenskiftet har det foregått forhandlinger om en ny WTO-avtale, den såkalte Doha-runden. En ny WTO-avtale vil få store konsekvenser for norsk landbruk. Sommeren 2008 var en svært nær en ny avtale, men India satte foten ned. Siden den gang har viljen fra medlemslandene til å komme i mål vært beskjeden. Det er lite som tyder på at en

kommer til enighet om en ny avtale med det første. Alle vedtak i WTO skal fattes etter konsensusprinsippet, dvs at de må være enstemmig. Det skal imidlertid en sterk rygg til for et lite land å velte en avtale.

Markedsadgang

Et av målene med WTO-avtalen er å legge til rette for økt handel med landbruksvarer gjennom å lette adgangen til ulike lands markeder. Grensevernet beskytter innenlandsk produksjon mot konkurranse fra utenlandsk produksjon. De aller fleste industrialiserte land og en rekke utviklingsland har et importvern for å utjevne forskjeller i kostnader i produksjonen av mat.

I Norge importerer vi mer enn 50 prosent av maten vi spiser. Importvernet bidrar til å sikre norsk produksjon av matvarer som vi har forutsetninger for å produsere selv, slik som melk, kjøtt, egg, korn, poteter og grønt. Varer som ikke dyrkes i Norge, eller ikke direkte kan erstatte norske varer, kan importeres tollfritt.

Fram til 1995 praktiserte Norge et såkalt kvantitativt grensevern for landbruksvarer. I praksis var det forbudt å importere uten at myndighetene gav importtillatelse på et avgrenset kvantum. Med WTO-avtalen måtte Norge etablere et tollbasert grensevern. Det ble innført tollsatser og etablert tollkvoter med lavere tollsatser for en del varer.

Matproduksjon i Norge har høyt kostnadsnivå blant annet på grunn av vanskelig topografi - det gir behov for høyere tollsatser

Foto: Odd Mehus

Bindingsliste

Forpliktelsene og rettighetene Norge har gjennom WTO-avtalen, er nedfelt i bindingslista. Lista omfatter alle landbrukets produkter med tilhørende tollsatser/kvoter. Disse omfatter 1060 toll-linjer. Ei toll-linje kan omfatte flere ulike enkeltprodukter. Toll-linje ”02.01.300 Kjøtt av storfe, ferskt eller kjølt, utbeinet”, f.eks både fersk indrefilet, ytrefilet, biffer, mørbrad, kjøttdeig av storfe og rå hamburgere som skal fortolles til samme tollsats. Det er store prisforskjeller både i Norge og utlandet på disse produktene. Tollbeskyttelsen vil derfor kunne variere fra produkt til produkt.

265 toll-linjer er tollfrie, mens 795 er tollbelagte. Av disse igjen er det 503 toll-linjer som beskytter norsk jordbruk. De resterende 292 toll-linjene, har lav toll (i øre/kg). Dette gjelder bl.a tropiske frukter og ulike fett/oljeprodukter.

Hvorfor høye tollsatser?

Norsk landbruk har høyere kostnader enn mange andre land. Dette skyldes blant annet:

- Naturgitte og klimatiske forhold med kort vekst sesong og generelt lave avlinger
- Et generelt høyt lønns- og kostnadsnivå drevet opp av oljeøkonomien
- Landbrukspolitiske mål knyttet til distriktspolitikk, miljø og struktur.

For at norske landbruksvarer skal kunne konkurrere med importerte varer, må det pålegges en høyere toll enn det våre konkurrentland har behov for. Er vi ikke konkurransedyktig, vil det innebære redusert norsk produksjon.

Kronetoll og prosenttoll

For å etablere det tollbaserte importvernet i 1995 ble det gjort et omfattende arbeid med å beregne tollsatser for alle typer landbruksvarer. Man beregnet:

- En tollsats i kroner/kg eller liter (spesifikk tollsats)
- En tollsats i prosent (ad valorem tollsats)

Disse satsene gav lik beskyttelse. Data ble hentet inn for perioden 1986-1988. En valgte å ta i bruk tollsatsene i kroner per kg. Siden den gang har både importpriser, norske priser og valutakurser utviklet seg. Tollsatsen er derimot den samme. Derfor vil en i dag få forskjellig beskyttelse enten man bruker tollsatser i kroner per kg eller prosent.

Bindingslista sier at man kan benytte den tollsatsen som til enhver tid gir best beskyttelse. Gjennom godkjenning av bindingslistene har alle medlemslandene i WTO godkjent at de norske tollsatsene skal enten være tollsats i kroner eller en tollsats i prosent

Importen av landbruksvarer har økt mye, særlig fra EU. Importen var 40 milliarder kroner i 2011. Av dette utgjorde importen fra EU 27 milliarder kroner. De siste ti årene er importen fra EU doblet.

I det siste har man for flere produkter sett at krone-tollsatsene ikke har gitt tilstrekkelig beskyttelse. Stortingsflertallet i perioden 2009-2013 har påpekt at handlingsrommet i importvernet skal utnyttes. Tollsatsene for drikkemelk ble lagt om til prosenttoll i 2011. To år senere la Stortinget også om tollsatsene for faste oster, biffer og fileter av storfe og sau/lammeslakt.

Del I landbruksprodukter - Underdel 1A - Tollsatser						
Toll- linje- nr.	Varebeskrivelse	Tollsats i kr. pr. kg, hvis ikke annet angitt (f.eks. %, stk., 100kg etc.) Alle satser er bundet				Produkter med sær- lige be- skyttelses- tiltak (*)
		Basistoll		Tilbudt bundet tollsats		
		spesi- fikk	Ekvivalens ad valorem	spesi- fikk	ad valorem	
7.06	Gulrøtter, neper, rødbeter, havrerøtter, knollselleri, reddiker og liknende spiselige røtter, friske eller kjølte.					
	- gulrøtter og neper:					
101	- gulrøtter i tiden 1. mai til 31. august	3,26	96,0%	2,61	76,0%	*
102	- gulrøtter i tiden 1. september til 30. april	1,44	47,0%	1,15	38,0%	*
103	- neper	3,92	78,0%	3,14	63,0%	*
	- andre:					
901	- knollselleri	9,91	287,0%	7,93	230,0%	*
902	- reddiker i tiden 1. april til 30. november	24,20	305,0%	19,36	244,0%	*
903	- reddiker i tiden 1. desember til 31. mars	22,77	140,0%	18,22	112,0%	*
904	- rødbeter	3,20	198,0%	2,56	158,0%	*
909	- ellers	9,91	287,0%	7,93	230,0%	*

Tollsatser i krone og prosent. Utdrag fra den norske bindingslista

Eksempel Norvegia-ost

Importpris: 30 kr/kg

- **Tollsats:** Brukt i dag 277 %, tidligere 27,15 kr/kg
- **Import + kronetoll** = $30 + 27,15 = 57$ kr/kg
- **Import + %toll** = $30 + 83 = 113$ kr/kg
- **Norsk pris:** 80 kr/kg.

Grensevernet er effektivt med prosenttoll, men ikke med kronetoll.

Omleggingen til prosenttoll for disse produktene sikrer norsk produksjonsvolum og gir muligheter for å kunne ta ut kostnads- og inntektsvekst i markedet. Fortsatt er det flere toll-linjer som med fordel kunne vært lagt om til prosenttoll for å gi bedre beskyttelse av den norske produksjonen. Det gjelder særlig flere grønnsakskulturer, epler, bær og kyllingfilét.

Tollsatsene i bindingslista er de høyeste tollsatsene Norge kan benytte. I mange tilfeller benyttes lavere tollsatter. Dette gjelder:

1. Kvoter til lav toll gjennom WTO-avtalen (kalt minsteadgangskvoter)
2. Tollnedsettelse for u-land (GSP)
3. Tollfrihet (uten mengdebegrensing) for alle varer fra MUL-land (49 land) og noen lavinntektsland (15)
4. Frihandelsavtaler med ulike land.
5. Administrative tollnedsettelse.

Av frihandelsavtaler (pkt 4), er EØS avtalen den viktigste. Den omfatter nedsatt toll for bearbejdede landbruksprodukter (RÅK) og tollfrie kvoter.

Bl.a utgjør ostekvoten ca 10 prosent av det norske forbruket, og bidrar til å gi forbrukeren valgfrihet og et mangfold i bl.a franske oster. Kvotene i EØS-avtalen berøres ikke av overgangen til prosenttoll.

Administrative tollnedsettelse settes i verk når det er underdekning av norske varer. Dette har blant annet vært tilfelle for storfekjøtt i lange perioder av året samt svineribbe og pinnekjøtt inn mot jul.

Internstøtte

De fleste land gir støtte til sin matproduksjon. Internstøtte kan gis i form av overføringer over statsbudsjettet fra myndighetene, og i form av at prisnivået på jordbruksvarer nasjonalt er høyere enn internasjonalt – såkalt skjermingsstøtte.

WTO-avtalen har regler for å skille mellom ulike typer støtte, hvordan støtten skal utformes og tak for ulik støtte.

I WTO-avtalen beregnes skjermingsstøtten som differansen mellom målpris og verdensmarkedspris i perioden 1986-1988 multiplisert med produsert volum. Til fratrekk kommer avgifter og høyere råvarepris på innsatsfaktoren kraftfôr.

Internstøtten deles inn i 3 bokser etter hvor handelsvridende støtten er. Mest handelsvridende er ren pristøtte. Den ligger i **GUL BOKS**. Så kommer støtte underlagt produksjonsbegrensninger. Disse ligger i **BLÅ BOKS**. Støtte som er frikoblet fra produksjon, anses som ikke handelsvridende og ligger i **GRØNN BOKS**.

Bønder gikk fra Norge til Geneve i protest mot ny WTO-avtale sommeren 2005

Gul boks

Skjermingsstøtten ligger i gul boks, og fyller opp det meste av denne boksen. Det er kun produkter med målpris som regnes inn. Melk utgjør den klart største andelen. Målprisen på melk sammenlignes med en fastsatt verdensmarkedspris på 79 øre/kg.

Av budsjettstøtte ligger bl.a grunntilskudd, tilskudd til ull, prisnedskrivningstilskudd for korn og frakttilskudd i den gule boksen.

Det er satt et tak på hvor mye gul støtte hvert medlemsland kan ha. For Norge er taket 11,4 mrd. kroner. Brytes denne grensa, kan andre

medlemsland bringe oss inn for WTOs tvisteorgan. Vi har flere ganger stanget i taket. Derfor ble storfekjøtt tatt ut av målprissystemet i 2009. I 2013 ble også målprisene på lam og egg avviklet for å skape handlingsrom i den gule boksen.

Dersom en støtteordning utgjør mindre enn 5 prosent av produksjonsverdien for det spesifikke produktet, kan støtteordningen unntas fra den gule støtten. Dette kalles de minimis. Distrikts- og kvalitetstilskudd for frukt, bær og grønnsaker og tilskudd til fruktlager er eksempler på tilskuddsordninger som faller inn under de minimis.

Foto: Visualdays

Melk utgjør størstedelen av gul støtte

Blå boks

Blå støtte vil si at det foreligger produksjonsbegrensninger i form av et fast areal, avling eller antall husdyr eller at tilskuddet gis til under 85 prosent av produksjonen. Det er et samlet tak på 7,5 mrd. kr.

I blå boks ligger:

- Driftstilskudd for melk og ammeku
- Distriktstilskudd til melk og kjøtt
- Husdyrtilskudd

For husdyrtilskuddet ligger det begrensninger for hvor mange griser, høns, kyr osv som kan få slikt tilskudd. Svineproduksjonen i Norge har økt mye siden WTO-avtalen trådte i kraft. Det produseres flere slaktegris enn det kan gis tilskudd til. Derfor reduseres dette husdyrtilskuddet når det utbetales.

Distriktstilskuddene kan ikke gis til hele landet. Minst 15 prosent av produksjonen skal holdes utenom. Brytes dette, faller distriktstilskuddet i gul boks.

Grønn boks

Det er ikke noe tak for hvor mye grønn støtte et land kan gi. For å kunne plasseres i den grønne boksen, må støtteordningen oppfylle det grunnleggende kravet om at den ikke har noen, eller bare minimal handelsvridende virkning.

I grønn boks ligger bl.a:

- Kulturlandskapstilskuddet
- Arealtilskudd
- Velferdsordningene
- Landbrukets utviklingsfond (LUF) inkl investeringstilskudd
- Regionale miljøprogram
- Tilskudd til forskning og rådgiving

Hovedmålet i norsk landbrukspolitikk er å øke matproduksjonen i takt med befolkningsveksten. Grønn støtte vil i liten grad virke produksjonsstimulerende.

Eksportsubsidier

Eksport av matvarer fra de fleste industrialiserte land har vært subsidiert med store beløp. WTO-avtalen legger begrensninger på hvor store volum og/eller verdier for ulike produkter som kan omfattes av eksportsubsidier.

Eksportsubsidier er definert til å være støtte gitt av offentlig myndighet eller som resultat av tiltak iverksatt av det offentlige gjennom for eksempel lovgiving. Det siste gjør at eksportstøtte finansiert med omsetningsavgift, blir å regne som eksportsubsidier.

Norge er nettoimportør av matvarer. Vi produserer i all hovedsak for hjemmemarkedet. Det legges stor vekt på å tilpasse produksjonen til hjemmemarkedet og behovet for å drive reguleringseksport har vært lite. Det blir eksportert noe ost med eksportstøtte, hovedsaklig for det amerikanske markedet, og i perioder med overskudd noe svinekjøtt. Ett av de største ankepunktene mot bruk av eksportstøtte har vært at vestlige land har dumpet varer i u-land og presset u-landsbønder ut av egne markeder. Norge benytter ikke eksportstøtte for eksport til u-land.

Norge har ikke støtte for eksport av landbruksvarer til u-land fordi dette kan presse bønderne i landene ut av egne markeder.

EØS-avtalen

”Landbrukspolitikken inngår ikke som en del av EFTA-samarbeidet, og vil heller ikke inngå som en del av EØS-avtalen”, slo regjeringa fast i 1992.

Likevel er landbruksområdet berørt av EØS-avtalen. Det gjelder bl.a Veterinæravtalen, som har regler for dyrehelse, dyrevelferd, mat hygiene og økologisk drift.

Handel med landbruksvarer er også regulert gjennom EØS-avtalen. Artikkel 19 og protokoll 3 i avtalen inneholder regler for handelen av slike varer.

Artikkel 19

Artikkel 19 regulerer handelen med basis i landbruksvarer som kjøtt, ost og grønnsaker. Avtalen slår fast at:

- Partene med to års mellomrom skal møtes for å vurdere handelen med sikte på gradvis liberalisering.
- Liberaliseringen skal skje innenfor de respektive partene sin landbrukspolitikk.

Den siste endringen gjelder fra 1/1-2012 og omfatter i hovedsak:

- Økning i gjensidig ostekvote fra 4500 tonn til 7200 tonn
- Foreløpige kvoter på 900 tonn storfekjøtt, 800 tonn kylling og 600 tonn svinekjøtt
- Kvoter på grønnsaker, poteter, frukt og bær
- Fjerning av toll på 186 varelinjer med høy toll.

Protokoll 3

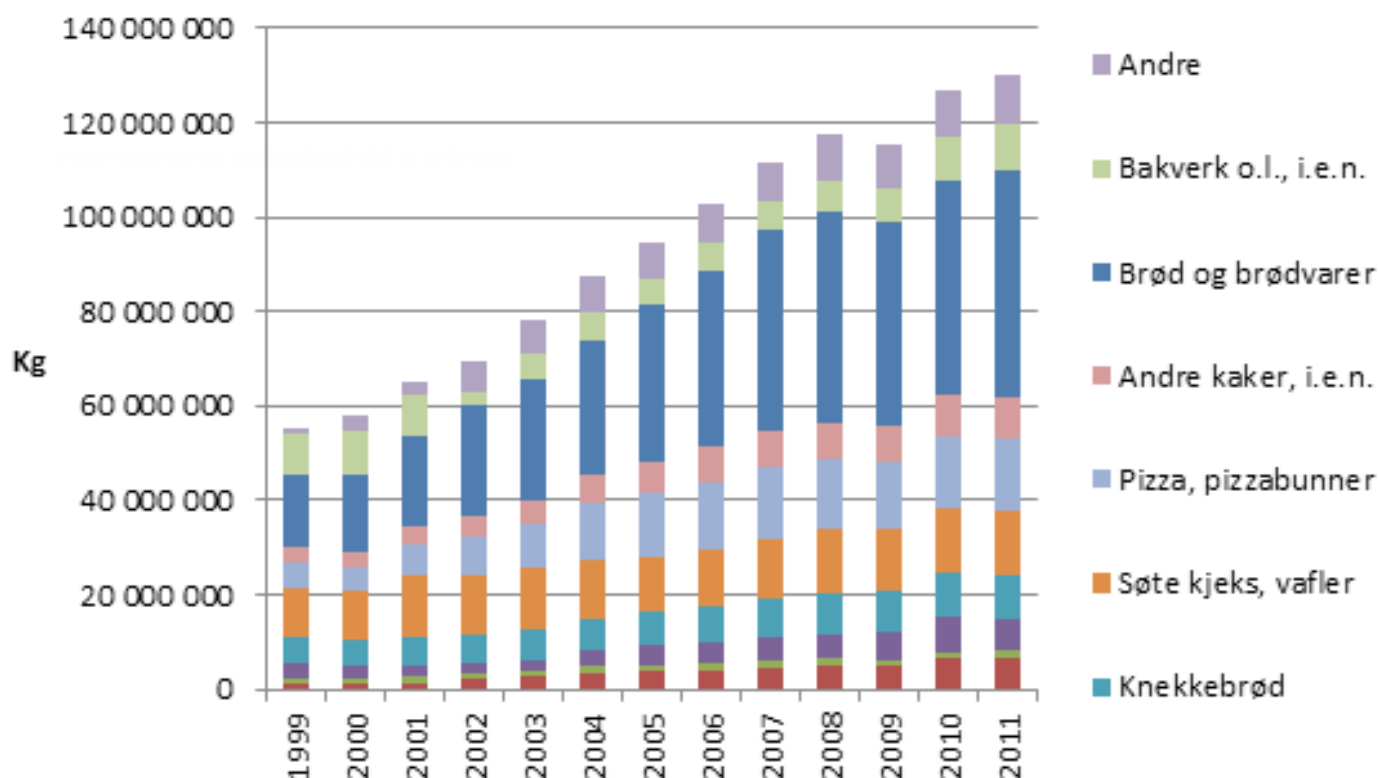
Protokoll 3 regulerer handel med bearbejdede landbruksvarer som pizza, bakevarer, sauser og supper. Varene inngår i den frie vareflyten mellom EU og Norge, men partene kan utjvne råvareprisene mellom EU og Norge gjennom:

- Toll på import av råvaren
- Prisnedskrivningstilskudd til industrien
- Eksportstøtte.

Produktene som er med i ordninga er eksplisitt nedtegnet i egne lister. Basis for sammenligningen er forskjeller fra verdensmarkedspris i 1994. Forhandlinger om protokoll 3 skjer jevnlig, og siste avtale ble satt i verk i slutten av 2004.

Protokoll 3 har ført til at importen av bearbejdede landbruksvarer fra EU har økt kraftig. I 1995 var forholdet mellom Norsk eksport til EU og EUs eksport til Norge 1:4. I dag er denne 1:9. I 2011 importerte vi landbruksvarer fra EU tilsvarende 27 mrd. kroner. Dette tilsvarer om lag samme verdi som den samlede norske sjømateksporten til EU.

Importvarer tar en stadig økende del av forbruket:

Kategorien "Brød og bakervarer" i SSBs statistikk inneholder mer enn vanlig brød, for eksempel baguetter, rundstykker, paier og lignende. Denne gruppen er den sterkest økende, selv om tradisjonell brød utgjør en minkende andel. Kilde: Norske felleskjøp

Spørsmål til diskusjon

1. Hva er WTO og hva er deres funksjon?
2. Hva gjør at landene har ulike interesser i WTO?
3. Hvorfor har vi høye tollsatser i Norge?
4. Hvilken betydning har overgangen fra kronetoll til prosenttoll for:
 - a. Forbrukeren
 - b. Bøndene
5. Hva ligger i begrepene gul, grønn og blå boks?
6. Hvorfor ønsker WTO å begrense gul støtte?

7. Jus i landbruket

Landbruket er omfattet av en rekke lover og forskrifter som regulerer alt fra kjøp av eiendom, til bygging av nye driftsbygninger og hold av husdyr. Landbruket rår over store ressurser og følgelig stilles det krav til hvordan disse forvaltes på best mulig måte for samfunnet.

Blant de viktigste lovene for bønder og grunneiere finner vi:

- Jordloven
- Skogbruksloven
- Konesjonsloven
- Odelsloven
- Forurensningsloven
- Vannressursloven
- Husdyrloven
- Matloven
- Jordskifteloven
- Forpaktionsloven
- Friluftsløven
- Viltloven
- Naturmangfoldloven
- Kulturminneloven
- Markaloven
- Plan- og bygningsloven
- Forvaltningsloven
- Beiteloven
- Grannegjerdeloven

Lover som gjelder eiendomsoverdragelser

De viktigste lovene som gjelder eiendoms-overdragelse er odelsloven og konsesjonsloven. Konsesjonsloven inneholder boplikt ved kjøp av landbrukseiendom. Hovedregelen er at kjøper må bosette seg på eiendommen innen 1 år og bo på gården i minst 5 år. Kravet til boplikt sikrer at kjøperen ikke bruker eiendommen som feriested.

Det er sannsynlig at det kommer endringer i disse lovene i nær framtid. Regjeringen Solberg sier i sin erklæring at de vil:

- “• Gi den enkelte bonde større råderett over egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll.
- Utrede praktiseringen og effekten av driveplikten, og vurdere en oppheving.”

Odelsloven

Odelsloven er grunnlovsfesta, men har flere ganger blitt debattert og endra. Sist i 2013 da odelsretten ble innskrenket. Til og med 2013 kunne nevøer og nieser av selger bruke odel til å kjøpe eiendommen. Fra 1. januar 2014 er det kun barn og barnebarn av dagens eier, samt barn av tidligere eiere i samme odelslekt som har odelsrett.

Hensikten med odelsloven er å sikre landbruks-eiendommen som næringsgrunnlag for familien i et langsiktig perspektiv. Odel er en grunnlovfestet rett som gir den odelsberettigede adgang til å løse en odelseiendom fra en tredjeperson med dårligere odelsrett, eller uten odelsrett. Fristen for å løse eiendommen er seks måneder fra tinglysing av skjøtet.

Vilkår for odelsrett

I tillegg til at man må være barn eller barnebarn av nåværende eier eller barn av tidligere eier for å ha odelsrett, settes det krav til at eiendommen må ha vært i familiens eie sammenhengende i minst 20 år. Videre må eiendommen ha mer enn 25 dekar full-dyrka og/ eller overflatedyrka jord eller mer enn 500 dekar produktivt skogareal.

Odelstakst er den pris som betales for en odelseiendom ved odelsløsning. En odelstakst skal gjenspeile verdien av eiendommen ved fritt salg i markedet for landbrukseiendommer. Det innebærer at eiendommen i hovedsak skal benyttes til landbruksformål. Ved frivillig overdragelse av odelseiendom, for eksempel generasjonsskifte, gjelder full avtalefrihet.

Åseterett

Åsetesrett er retten til å overta en eiendom på dødsboskifte etter foreldre, besteforeldre, osv. Denne retten gir i en del tilfeller adgang til å få eiendommen til en pris som er «rimelig» etter forholdene. Ikke sjelden gir dette en pris som tilsvarende 75 % av odelstakst. Har en overtatt odelseiendommen med åseterett er bo- og driveplikten fem år. Åseteretten skal bidra til at det er bedre økonomisk grunnlag for drifta på familieeiendommen.

Konsesjonsloven

Konsesjonsloven regulerer kjøp av landbruks-eiendom på det åpne marked. Den første konsesjonsloven kom allerede i 1888 og begrunnelsen den gang var behovet for å verne mot utenlandsk oppkjøp av arealressursene. Etter hvert har formålet med konsesjonsloven blitt utvida og loven har fått flere virkemidler. Konsesjonsloven skal regulere og kontrollere omsetning av fast eiendom for å oppnå et effektivt vern om landbrukets produksjonsarealer og sikre eier- og bruksforhold som er mest fordelaktig for samfunnet for blant annet å tilgodese:

1. framtidige generasjoners behov
2. landbruksnæringen
3. behovet for utbyggingsgrunn

4. hensynet til miljøet, allmenne naturverninteresser og friluftsinnteresser
5. hensynet til bosettingen

Virkeområde og unntak

Konsesjonsloven regulerer blant annet salg av bebygde landbrukseiendom og ubebygde landbruksarealer på det åpne marked.

Det er gjort en rekke unntak fra konsesjonsplikten i lov og forskrift. Blant de viktigste er:

- Overdragelser til eierens ektefelle, barn eller foreldre
- Overdragelse av bebygde eiendommer under 100 dekar der dyrket mark ikke overstiger 25 dekar
- Bebygde og ubebygde enkelttomter under 2 dekar, leiligheter o.s.v.

I enkelte kommuner, såkalte 0-konsesjonskommuner, er det gjort unntak fra konsesjonsfriheten for enkelte eiendomstyper. Unntaket gjelder særlig bolighus og landbrukseiendom som ellers er konsesjonsfri. Slike kommuner har oftest store utfordringer knyttet til at fast eiendom omgjøres til fritidsboliger. Gjennom denne bestemmelsen sikrer man at eiendommene blir tilgjengelig for de som ønsker å bo på stedet, slik at de ikke presses ut av markedet på grunn av høyt prisnivå.

Mye av lovverket i landbruket har som formål å sikre at arealene tilknyttet en landbrukseiendom ikke skal gå ut av drift.

Krav ved konsesjon

Konsesjonsplikten innebærer blant annet at myndighetenes godkjennelse er nødvendig ved erverv av landbrukseiendom. Det stilles krav til de som vil kjøpe landbrukseiendom på det åpne markedet. Det er vanlig å sette vilkår om at kjøperen bosetter seg på eiendommen innen ett år og bor der i minst fem år. Loven krever videre at prisen skal ligge innenfor det som er ”samfunnsmessig forsvarlig”. Det vil si at prisen skal kunne forsvares ut fra bygningenes verdi og arealenes inntjeningsmuligheter. I tillegg kan det gis et «markedstillegg» for attraktive

eiendommer (boverdi). Prisreguleringen har størst betydning for landbrukseiendommer i sentrale strøk, der etterspørselen er størst. Formålet med prisreguleringen er at det skal være mulig for bønder å kjøpe tilleggsjord eller selvstendig landbrukseiendom innenfor en kjøpesum som kan forrentes gjennom inntektene fra landbruket.

Loven har blitt kritisert. Kritikken gjelder i første rekke loven begrenser eiendomsretten og er til hinder for at eiendom legges ut for salg fordi prisen blir for lav.

Konsesjonsplikt ved salg av småbruk?

Spørsmål: Jeg eier en eiendom på 20 mål fulldyrka jord, tre mål innmarksbeite, 150 mål skog og to mål annet areal, til sammen 175 mål. Eiendommen overtok jeg etter foreldra mine. De siste åra har jeg brukt eiendommen til fritidsformål. Nå ønsker jeg å overføre eiendommen enten til datteren min eller til fire barnebarn som skal eie eiendommen i fellesskap. Trenger disse konsesjon og kan kommunen pålegge de som overtar å flytte dit?

Svar: Konsesjon er ikke nødvendig når en landbrukseiendom overføres innfor nær familie. Definisjonen på nær familie finner man i konsesjonsloven § 5 første ledd nr. 1, nemlig: «eierens ektefelle, eller er i slekt med eieren eller eierens ektefelle i rett oppstigende eller nedstigende linje eller i eierens eller ektefellens første sidelinje til og med barn av søsken, eller er i svogerskap med eieren i rett oppstigende linje, forutsatt at eieren har sitt konsesjonsforhold i orden. Konsesjonsplikt kan likevel følge av § 7 annet ledd.»

Både barn og barnebarn er derfor innenfor den kretsen av familie du kan overføre eiendommen til konsesjonsfritt. Når eiendommen overstiger et visst minsteareal, er konsesjonsfriheten likevel avhengig

av at overtaker oppfyller boplikten. Arealgrensen knyttet til boplikt finner vi i konsesjonsloven § 5 annet ledd:

”Ved erverv av bebygd eiendom hvor fulldyrka og overflatedyrka jord er mer enn 25 dekar, eller eiendommen består av mer enn 500 dekar produktiv skog, er konsesjonsfriheten etter første ledd nr. 1 og 2 betinget av at erververen bosetter seg på eiendommen innen ett år og selv bebor den i minst 5 år. Som bebygd eiendom regnes her eiendom med bebyggelse som er eller har vært brukt som helårsbolig. Det samme gjelder eiendom med bebyggelse som ikke er tatt i bruk som helårsbolig, herunder eiendom med bebyggelse under oppføring dersom tillatelse til bebyggelse er gitt med sikte på boligformål.”

Etter dette ligger den aktuelle eiendommen under arealgrensene for boplikt. Det innebærer at du som utgangspunkt kan overføre eiendommen til både barn og barnebarn uten at de må søke om konsesjon og uten at de må bosette seg der. Det understrekes likevel at kommunen kan ha gjort unntak fra konsesjonsfriheten i det området hvor eiendommen ligger, jf konsesjonsloven § 7, såkalt 0- konsesjonskommune. Du bør derfor undersøke dette før du kan være helt sikker på at overdragelsen er konsesjonsfri.

Jordloven

Formålet med jordloven er bl.a. å sikre bærekraftig utvikling og vekst i bygdene. Arealressursene skal disponeres ut fra fremtidige generasjoners behov. For å få til næringsutvikling og bosetting må det legges til rette for at gårdens samlede ressurser, både areal og bygninger, kan utnyttes som en helhet. Loven inneholder bl.a. et forbud mot deling og omdisponering, og regler om driveplikt.

Jordloven gjelder ikke når det foreligger nærmere bestemte planer etter plan- og bygningsloven. Blant de viktigste bestemmelsene i jordloven er kravet om at dyrket jord må holdes i hevd samt forbudet mot deling av driftsenheter i landbruket.

I 2013 ble det gjort endringer i jordloven som innebærer at det:

1. Blir lettere å fradele (stor) boligtomt i områder med bosettingsutfordringer. Denne endringen får ikke virkning i sentrale strøk, ettersom jordvernet anses som et viktigere samfunnshensyn der.
2. Blir lettere å selge en del av landbruks-eiendommens arealer som tilleggsjord. Det innebærer at selger, som tidligere måtte selge alt unntatt tunet, nå kan sitte tilbake med en del areal.

Formålet er at det skal bli større fart i omsetningen av tilleggsjord.

Kommunen forvalter arealressursene

De dyrka arealene er under press for omdisponering til andre formål. Nedbygging av landbruksarealer er særlig et problem rundt byer og tettsteder. Her ligger også mye av den beste matjorda.

Kommunene har myndighet til å fatte vedtak etter jordloven. Derfor er kommunen den viktigste jordvernmyndighet i praksis. Det nasjonale målet for jordvern er å avgrense omdisponeringa av dyrka jord til under 6000 dekar per år. Omdisponeringen har ligget noe over dette målet de siste årene (ca. 6700 dekar).

Over 1 million dekar dyrka og dyrkbar jord er omdisponert i Norge de siste 50 årene. Bare i perioden 2005 - 2011 ble det omdisponert over 50 000 dekar dyrka jord til andre formål enn landbruk.

Driveplikten

Den som eier jordbruksareal har plikt til å sørge for at arealene er i drift. Grunneier har valget mellom å drive selv eller å leie bort arealene. Ved utleie av jordbruksreal skal det inngås skriftlig avtale på minst 10 år. Leietaker kan si opp avtalen før leietidens utløp. Kommunen kan samtykke i kortere leietid.

Gjerde- og beitespørsmål

Gjerde- og beitespørsmål er blant de mest uoversiktlige i norske gårdsbruks interessefelt. Dette skyldes dels at de aktuelle lovene (beitelova og grannegjerdelova) på de fleste punkter står tilbake for blant annet lokale sedvaner, og gamle eller nye avtaleordninger. Det er derfor i første rekke der slike lokale bestemmelser eller praksis mangler, at man kan påberope seg de nevnte lovene. Ofte må man studere gamle dokumenter som utskiftingsforretninger, skylddelingsforretninger eller kjøpebrev for å bringe på det rene om spørsmålene er løst i eldre bestemmelser.

I de tilfeller det er etablert beite- og/eller gjerdeordninger fra før, vil disse stå ved lag inntil det er etablert ny ordning ved for eksempel avtale, gjerde-skjønn eller jordskifte.

Beiterett

Beiterett er en forutsetning for å slippe dyr på beite. Beiteretten kan være på privat grunn, enten egen mark eller andres, eller på offentlig grunn, for eksempel statsallmenning. Beiterett på fremmed grunn kan for eksempel være hjemlet i avtale, hevd, sedvane eller alders tids bruk.

Foto: Visualdays

Grannegjerdelova

Grannegjerdelova (kalt “gjerdelova”) regulerer gjerdehold i mangel av andre rettsgrunnlag og ved endring av eksisterende ordninger, herunder oppsett av nye gjerder, vedlikehold av allerede eksisterende gjerder og de kostnadmessige aspekter ved dette. Hovedregelen er at alle har rett til å sette opp gjerde mot naboen. I en del tilfeller kan man kreve at naboen skal være med på å dele kostnadene knyttet til gjerdeholdet.

En forutsetning for å kreve at naboen skal delta i nytt gjerde, er at gjerdet være til nytte for begge grunneierne. I tillegg må summen av nytten for begge eiendommer overstige kostnadene.

Eksempler på når det foreligger gjerdeplikt:

- Selv om nytten er ulik for naboer, kan det foreligge gjerdeplikt. Et eksempel er at det er beitedyr på en eller begge sider av grensen.

Spørsmål til diskusjon

1. Hva innebærer bo- og driveplikten?
2. Hva er fordelen og ulempen med bo- og driveplikten?
3. Hvorfor har vi odelsloven?
4. Hva kreves for å få konsesjon på en landbrukseiendom?
5. Hvilke konsekvenser gir endringene i jordloven i 2013?

Visste du at:

- Kvar tiande bedrift i Noreg er ei landbruksbedrift. Det finst om lag 480 000 bedrifter i Noreg, og 45 000 bønder.
- Næringsmiddelindustrien utanom fisk sysselset cirka 40 000 menneske, og er den største industrisektoren i landet med ei omsetting på om lag 120 mrd kroner.
- Det bondeieigde samvirket tilbyr 3500 produkt, og kvart år vert det lansert 150 nye.
- Eit hushald brukar 11,8 prosent av inntekta på mat, inkludert alkoholfrie drikkevarer. Dette er mellom det lågaste i Europa, og på linje med svenske og danske forbrukarar.
- Sauer, kyr og geiter som beiter i utmarka ét fôr til ein verdi av om lag ein milliard kroner.
- Under 15 prosent av verdens matvareproduksjon vert selt over landegrensene.
- Mat og fôr på den norske marknaden er produsert utan genmodifiserte organismar (GMO) og vekstfremjande hormon.
- Noreg har blant dei lågaste førekomstane av salmonella i Europa.
- Norsk husdyrhelse er i verdstoppen. Førekomsten av smittestoff som kan smitte frå dyr til folk er blant dei lågaste i Europa.
- 2700 bønder driv økologisk landbruk og 5,6 prosent av jordbruksarealet i Noreg er økologisk dyrka.

© Norges Bondelag
Næringspolitisk avdeling

Postboks 9354 Grønland, 0135 Oslo
Tlf.: 22 05 45 00
bondelaget@bondelaget.no
www.bondelaget.no

8000 eks., november 2013
Trykk: AllKopi
Omslagsfoto: Odd Mehus/Visualdays/Jørgen Skaug
ISBN: 978-82-7712-113-0